

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

REFLEXE OBČANSKÉ VÁLKY A ÉRY FRANKISMU V SOUČASNÉM
ŠPANĚLSKU

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavel Marek Ph.D.

Autor práce: Jana Pérez Medrano

Studijní obor: Španělský jazyk a literatura

Ročník: pátý

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Praze, 7. května 2015

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. Mgr. Pavlu Markovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky a za čas, který mi věnoval během realizace této práce.

ANOTACE

Cílem práce je zmapovat pozůstatky občanské války a éry frankismu v současném Španělsku a přiblížit kroky, které byly podniknuty ve snaze prolomit kolektivní mlčení. První tři kapitoly představují průřez Španělska v období občanské války a frankistické diktatury a popisují proces jeho transformace v demokratickou zemi. Čtvrtá kapitola se zabývá procesem otevírání hromadných hrobů, kterého se z důvodu nečinnosti státu ujaly různé asociace sdružující rodinné příslušníky obětí. Následně je věnována pozornost nejvýznamnějšímu z frankistických symbolů, Valle de los Caídos, který se stal hrobkou diktátora a zároveň místem posledního spočinutí řady obětí občanské války. Šestá a současně poslední kapitola se věnuje Zákonu o historické paměti, jehož snahou bylo odškodnit oběti frankismu a uzavřít období rozkolu španělské společnosti.

ABSTRACT

The main aim of this thesis is to evaluate the remnants of the period of the civil war and the Franco era in contemporary Spain and to describe the steps that were made to break the collective silence. The first three chapters present an overview of Spain during the civil war and the Franco dictatorship and describe the process of its transformation into a democratic country. The fourth chapter deals with the process of opening the mass graves. Because of the inactivity of the state, various associations of victims took charge of this process. Afterwards the attention is paid to the most important symbol of Francoism, Valle de los Caídos, which became the tomb of the dictator and at the same time the place of the last rest of many victims of the civil war. The sixth and concurrently the last chapter is dedicated to Historical memory law of which aim was to compensate the victims of the civil war and to close the period of the division of the Spanish society.

Obsah

Úvod.....	1
1 Bratrovražedný boj	5
1.1. Druhá republika.....	5
1.2. Občanská válka	8
2 Frankovo Španělsko	13
2.1. Zrod frankismu.....	13
2.2. Období 1936 – 1945.....	15
2.3. Období 1945 – 1957.....	18
2.4. Období 1957 – 1975.....	20
3 Na cestě k demokracii	23
4 Snaha o obnovení historické paměti.....	28
4.1. Hromadné hroby.....	28
4.2. Případ Baltasara Garzóna	32
5 Valle de los Caídos.....	36
6 Zákon o historické paměti	44
6. 1. Předmět zákona a jeho ustanovení	45
6. 2. Následné změny.....	48
Závěr	50
Resumen.....	52
Seznam použité literatury	55
Internetové zdroje	57
Přílohy.....	61

Úvod

Předložená bakalářská práce pojednává o pozůstatcích španělské občanské války a diktatury Francisca Franka v současném Španělsku. Ty nepředstavují pouze frankistickou symbologii, která na některých místech Španělska stále přetrvává, ale především stopy historické paměti zakořeněné hluboko v jeho obyvatelích. Důvodem pro výběr tématu nebyl pouze autorčin zájem o toto bolestné období španělské historie, ale zejména jeho aktuálnost a absence publikací a informací v českém jazyce. Nabízí se tak příležitost nastínit české širší veřejnosti rozkol, který ve španělské společnosti přetrvává.

Práci lze rozdělit do dvou částí, z nichž každá čítá tři kapitoly. První část je zaměřena na vývoj Španělska od občanské války po demokratickou transformaci, druhá je pak soustředěna na důsledky této dlouhé etapy v současném Španělsku.

První kapitola pojednává o španělské občanské válce. Jsou zde popisovány příčiny tohoto bratrovražedného boje, které je třeba hledat již v období druhé republiky. Dále je pozornost obrácena na průběh tohoto konfliktu a na jeho rozuzlení. Ve druhé kapitole je popisován Frankův vzestup k moci a především nejdůležitější etapy vývoje frankistického Španělska, jehož páteří se stala právě občanská válka. Neustálé připomínání této trýznivé etapy španělské historie bylo základní zbraní frankistické propagandy, jejíž pomocí Franko traumatizoval národ až do své smrti. Následující kapitola je věnována procesu transformace Španělska v demokratický stát. Vůdčí postavou demokratické transformace se stal bývalý tajemník Movimienta Adolfo Suárez, který vedl veškeré reformy z nitra frankistické legislativy.

Ve čtvrté kapitole je popsána snaha o prolomení kolektivního mlčení a otevření hromadných hrobů frankistických obětí. Exhumace těchto hrobů se nesetkala se žádnou podporou ze strany státu a tak veškerá iniciativa, jakož i náklady na vyšetřování, lokalizaci a exhumaci hrobů připadly na organizace, které sdružovaly rodiny obětí. Další část této kapitoly se zabývá případem soudce Baltasara Garzóna, který otevřel kauzu proti frankistickým zločínům a povolil exhumaci masových hrobů a následně byl kvůli těmto činnostem suspendován.

Pátá kapitola pojednává o nejvýznamnějším z frankistických symbolů – Valle de los Caídos, kde jsou vedle sebe pohřbeny oběti obou táborů občanské války. Je zde popsán proces výstavby tohoto mauzolea, snaha o exhumaci obětí republikánského tábora a

v neposlední řadě jsou zde shrnuta doporučení vypracovaná Komisí expertů pro budoucnost Valle de los Caídos. Tato doporučení byla vypracovaná ve snaze zbavit místo jakékoli ideologické konotace a dát jí tak nový význam.

Šestá a zároveň poslední kapitola je věnována Zákonu o historické paměti, který byl pokusem o uzavření temného období španělských dějin a morální rehabilitaci republikánských obětí. Je zde popsán nelehký proces zrodu tohoto zákona, který se setkal s řadou odpůrců, jak z řad pravice, tak levice. Dále je tu podrobně nahlédnuto na jednotlivé články Zákona o historické paměti a konečně posledním bodem práce jsou změny, které přineslo v roce 2011 vítězství Partido Popular ve všeobecných volbách.

Výchozí literaturou pro první kapitolu věnující se španělské občanské válce se staly publikace *Španělská občanská válka 1936-1939* britského autora Antonyho Beevora, *Breve historia de la guerra civil* americké autorky Helen Graham, *Dějiny Španělska* od kolektivu autorů a *Zápisky o válce občanské* od českého autora Jiřího Chalupy.¹ Publikace Antonyho Beevora a Helen Graham poskytují objektivní přehled událostí občanské války. Dílo Jiřího Chalupy je naprosto odlišné, průběhem španělské občanské války se nezabývá, soustředí se pouze na její vybrané aspekty. Především jsou tu rozebrány příčiny vzniku tohoto konfliktu, důvody Frankova vzestupu k moci a poválečná situace Španělska.

Hlavními zdroji následujících dvou kapitol se staly publikace *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004* od Javiera Tusella, *El franquismo 1939-1975* od Fernanda Garcíi Cortázara, *La política de la venganza* od Paula Prestona, *Las políticas de la victoria* od Antonia Cazorla Sáncheze, *La España de Franco (1939-1975)* od Enriqueho Moradiellose a *Jak umírá diktatura* od Jiřího Chalupy.² Všechny jmenované publikace se zabývají vývojem Španělska během frankistické diktatury. Odlišují se pouze mírou podrobnosti, která vrcholí v díle Javiera Tusella. Tusellova publikace zachycuje velmi detailně jednotlivé etapy Frankovy éry a zároveň celý proces demokratické

¹ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004; Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006; Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002.

² Javier TUSELL, *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*, Barcelona 2005; Fernando GARCÍA de CORTÁZAR, *El franquismo 1939-1975*, Madrid 2009; Paul PRESTON, *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*, Barcelona 1997; Antonio CAZORLA SÁNCHEZ, *Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938-1953)*, Madrid 2000; Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad*, Madrid 2003; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997

transformace Španělska až do roku 2004. Naprosto odlišnou je publikace *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*³, která tvoří soubor dialogů mezi novinářem José Luisem de Vilallongou a králem Juanem Carlosem, kde je popisován převážně španělský přechod k demokracii očima krále.

Informace ke čtvrté kapitole byly čerpány převážně z článků *Las posibilidades legales de la memoria histórica* (Araceli Manjón-Cabeza Olmeda) publikovaného v *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, *Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea* (Francisco Ferrándiz Martín) publikovaného v *Hispania Nova* a *La transición española. Reconciliación nacional a cambio de desmemoria: el olvido público de la guerra civil* (Elena Yeste) publikovaného v *Historia Actual Online*.⁴

Dále bylo čerpáno ze španělských internetových deníků *El País*, *La Razón*, *El Mundo* a z amerického deníku *New York Times*. Z tištěných publikací byla použita *Memoria histórica* (Juan Sisinio Pérez Garzón, Eduardo Manzano Moreno) a *La sombra del General* (Enrique González Duro).⁵ Poslední zmíněná publikace jako jedna z mála pojednává o pozůstatcích frankismu v současném Španělsku, byla však vydána před tím, než vstoupil v platnost Zákon o historické paměti, a proto ji bylo třeba doplnit aktuálními zdroji.

Výchozími zdroji pro pátou kapitolu se stal článek *Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid* (Queralt Solé i Barjau) publikovaný v *Hispania Nova*, zpráva Komise expertů pro budoucnost Valle de los Caídos a publikace *La verdadera historia del Valle de los Caídos* od Daniela Sueira.⁶

³ José Luis DE VILALLONGA, *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*, Praha 1995.

⁴ Araceli MANJÓN-CABEZA OLMEDA, 2012: *Las posibilidades legales de la memoria histórica*, *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 2012. Dostupné z: <http://criminnet.ugr.es/recpc/14/recpc14-12.pdf> staženo 15.11.2014; Francisco FERRÁNDIZ MARTÍN, *Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea*, HISPANIA NOVA. *Revista de Historia Contemporánea*. Número 7 (2007). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es> staženo 22.2.2015; Elena YESTE, *La transición española. Reconciliación nacional a cambio de desmemoria: el olvido público de la guerra civil*, HISTORIA ACTUAL ONLINE. 2010. č. 21, s.7-9. Dostupné z: www.dialnet.uniroja.es/descarga/articulo/3193650.pdf staženo 22.2.2015.

⁵ Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006; Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010.

⁶ Queralt SOLÉ I BARJAU, *Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid*, HISPANIA NOVA. *Revista de Historia Contemporánea*. Número 9 (2009). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es/9/articulos/9a009.pdf> staženo 10.3.2015; Daniel SUEIRO, *La verdadera historia del Valle de los Caídos*, Madrid 1977; Informe de la Comisión de Expertos para el Futuro del Valle de los Caídos. 2011 Dostupné z: <http://www.memoriahistorica.gob.es/NR/rdonlyres/0F532FC5-FE23-4B8D-AA3A-06ED4BFAFC49/184261/InformeComisinExpertosValleCados.pdf> staženo 10. 3.2015.

Informace k poslední kapitole práce byly čerpány rovněž z různorodých zdrojů. Kromě internetových serverů španělských deníků *El Mundo*, *El País*, *20 Minutos* a *La opinión* byl použit *Zákon 52/2007*, článek *La Ley de Memoria Histórica: reparación e insatisfacción* (Julio Aróstegui) a publikace *Derecho y memoria histórica* od Josého Antonia Martína Pallína a Rafaela Escudera Aldaye.

1 Bratrovražedný boj

1.1. Druhá republika

Příčiny španělské občanské války nalezneme již v období tzv. druhé republiky, tedy v režimu, který ve Španělsku přišel k moci po abdikaci krále Alfonsa XIII. Vyhlášení republiky bylo velkou částí populace přijato s radostí, představovala pro ně naději nového, moderního a spravedlivého Španělska. Během následujících dvou let se nová vláda, v jejímž čele stanul Manuel Azaña, snažila nalézt řešení hlavních problémů, které sužovaly zemi. Tento úkol se ukázal být mnohem komplikovanější, než se zdálo. Vytvořila se propast mezi pravicí, která považovala reformní snahy socialistů a republikánů za příliš radikální a levicí, které se zdály umírněné a pomalé. Potíže pramenily ze samotné struktury španělské společnosti, která nabízela velmi dramatické kontrasty. Část země prošla procesem industrializace a životní úroveň se mohla měřit s vyspělými evropskými státy, na druhé straně tu ale byly oblasti, kde špatně placení a špatně živení venkované žili na pokraji chudoby.⁷

Agrární problém byl bezesporu jeden z nejkomplicovanějších. Vesničané očekávali, že slíbené reformy budou rychlé a účinné. Zemědělská reforma z roku 1932 však mnoho bezzemků jen zklamala a velkostatkáře rozzlobila. Deziluze z pomalosti agrární reformy, hlad a chudoba rozevřely propast mezi reformátory a zemědělci.⁸

Další problém představoval nadměrný vliv církve na chod společnosti. Církev bojovala před republikánskými reformami o zachování svých výsad, počítala s podporou mocných, a s vírou nižších vrstev. Byla tu však také nenávisť bezzemků, kterým vadilo, že církev kázala smíření se s chudobou a sama hromadila bohatství. I většina profesionální střední třídy neměla církev v oblibě, kvůli jejímu represivnímu vlivu především na vzdělání. Na podzim roku 1931 připravovaly Kortesy novou ústavu, která měla skoncovat s bezmeznou církevní mocí. Měla být oddělena od státu, jezuitský řád byl rozpuštěn, byly zavedeny civilní sňatky a povoleny rozvody, dále byly sekularizovány hřbitovy a byla zakázána výuka podle církevních pořádků. Ačkoli tato

⁷ Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 7-15; www.guerracivil1936.galeon.com/republica.htm staženo 10. 12. 2013.

⁸ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004, s. 32-33; www.guerracivil1936.galeon.com/republica.htm staženo 10. 12. 2013; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 17.

opatření církev nijak neperzekuovala, představovala útok na instituci, která měla ve Španělsku tisíciletou tradici a byla jedním z nejdůležitějších elementů formulujících španělský způsob života. Manuel Azaña navíc dne 13. 10. 1931 prohlásil, že „Španělsko přestalo být katolickou zemí“. Tato zpráva ho stála nenávisť a nepřátelství konzervativců.⁹

Další krok vlády, který urážel tradicionalisty, bylo přiznání autonomie Katalánsku. Jednou z velkých tragédií republiky byl postoj anarchistů, kteří od počátku tvořili její nejnásilnější opozici. CNT (Confederación Nacional del Trabajo) a FAI (Federación Anarquista Ibérica) viděly v republice jen šanci na provedení anarchistické revoluce a neustále pořádaly násilné stávky a povstání. Proti těmto musela vláda tvrdě zasahovat, což jí stálo mnoho příznivců a zároveň vyvolávalo dojem, že republika a demokracie jsou nutně spojeny s anarchií a násilím.¹⁰

Azaña byl stále více kritizován levicí i pravicí kvůli pomalosti reforem, na podzim roku 1933 odstoupil z funkce. Dne 19. listopadu 1933 se uskutečnily všeobecné volby. Ty umožnily přesun moci napravo. Hlavní stranou Kortesů se stala značně autoritářská CEDA (La Confederación Española de Derechas Autónomas), v jejímž čele stál José María Gil Robles. Nová vláda se opírala o Radikální stranu (Partido Radical) vedenou Alejandrem Lerroux. V následujících měsících se Lerrouxova vláda soustředila na anulování reforem uskutečněných předchozím kabinetem. V říjnu 1934 odstoupila vláda Radikální strany. Gil Robles požadoval, aby CEDA měla v novém kabinetu většinu. To však bylo příliš pro socialisty, kteří považovali Roblese za druhého Mussoliniho. Tento jejich dojem se Robles nesnažil nijak rozptýlit. O rok dříve otevřeně prohlásil: *„Demokracie není naším cílem, ale prostředkem, jak dosáhnout Nového státu. Až tento okamžik nastane, parlament se buď podřídí, anebo zařídíme, aby zmizel.“*¹¹

Zvyšující se polarizace španělské společnosti, která už se nehodlala spokojit jen s řečením, se odrazila nejprve na mládeži. 15 000 mladých členů CEDA opustilo stranu a přidalo se k bojovnějšímu hnutí La Falange, které založil roku 1933 José Antonio Primo de Rivera. V únoru 1934 došlo ke sloučení dvou hlavních španělských fašistických skupin Falangy a JONS a vznikla tak FE de las JONS (Falange Española de

⁹ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004, s. 30-31; www.guerracivil1936.galeon.com/republica.htm staženo 10. 12. 2013.; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 19-20.

¹⁰ Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 21-22.

¹¹ Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006, s. 34 – 35; www.guerracivil1936.galeon.com/republica.htm staženo 10. 12. 2013; Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004, s. 37 – 40.

las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista). Tato strana byla nicméně vždy minoritní, dokonce ve volbách roku 1936 zůstala mimo parlamentní hru, když nezískala ani jediné křeslo. Do historie se zapsala spíše svým podílem na vlně násilí, která nakonec smetla jak republiku, tak Josého Antonia. Většina tohoto politicky motivovaného násilí probíhala právě mezi falangisty a socialisty a výsledkem byl začarovaný kruh útoků a následných odvet. Tyto boje vyvrcholily, když falangisté umístili bombu do domu představitele radikálního křídla socialistické strany Larga Caballera. Vláda odpověděla uzavřením jejich sídla v Madridu a zatčením Josého Antonia za to, že nosil zbraň bez povolení. Jeho uvěznění však bylo zřejmě osudovou chybou. Jednak se poté násilí falangistů ještě vystupňovalo, a jednak absence silného lídra umožnila Frankovi, aby si z falangistů vytvořil své vlastní pěšáky.¹²

Po opětovném rozpuštění Kortesů a volbách roku 1936 prezident republiky Niceto Alcalá Zamora znovu žádal Manuela Azañu, aby utvořil vládu. Nic však již nemohlo udržet politické vášně. Ve městě nahradily politickou debatu pěsti a pistole, na venkově se násilí změnilo v jediné řešení, jak utéci z chudoby. Pro stále větší množství vojáků představoval puč jedinou možnost obnovení pořádku. Vláda v rámci bezpečnostních opatření rozhodla převelet podezřelé generály na nevýznamná místa. Generál Franco byl poslán na Kanárské ostrovy, generál Mola byl přeložen do Pamplomy, kde se stal mozkiem celého povstání. Posledním článkem triumvirátu byl generál Sanjurjo, který byl v té době ve vyhnanství v Lisabonu. Několik dní před povstáním zavraždili socialisté Josého Calva Sotela, jeho vražda byla odvetou za zabití socialistického důstojníka Josého Castilla. Zavraždění Josého Calva Sotela posloužilo jako záminka k povstání. Podrobné rozkazy však byly vydány už dávno předtím, a proto by bylo nesmyslné domnívat se, že pučisté konspirovali na základě Sotelova zavraždění. Španělská střední třída byla touto krutou vraždou zděšena a to pučistům poskytlo její velkou podporu v rozhodujícím okamžiku.¹³

¹² Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 42 – 45; Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004, s. 43 – 46.

¹³ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936 – 1939*, Praha 2004, s. 50-51; www.guerracivil1936.galeon.com/republica.htm staženo 10. 12. 2013.

1.2. Občanská válka

Státní převrat proti republice započal 17. července 1936 povstáním posádek ve španělském Maroku. O den později se k povstání připojily všechny vojenské divize na poloostrově. V prvních dnech války se nacionalisté zmocnili měst v severní části Kastilie a Leónu, západní části Galicie a částí ležících severovýchodně od řeky Ebro. Dále se k povstalcům připojila Navarra, na severozápadě posádky v Gijónu a Oviedu a na západě v Extremaduře byl důležitým bodem Cáceres. Na jihu získali nacionalisté Granadu, Córdoba a linii Sevilla – Jerez – Cádiz. Zbytek Španělska včetně tří nejlidnatějších měst (Madridu, Barcelony a Valencie) zůstal republikánský. Zprvu se zdálo, že rozdělení země poskytuje výhodu republice. Madrid představoval centrum komunikačních sítí země a úschovnu zlatých rezerv. V hlavních průmyslových oblastech měla vláda podporu díky vysoké koncentraci dělnictva, a tak zůstaly v republikánské rukou. Polovina armády, téměř celá flotila a dvě třetiny španělských leteckých sil zůstalo věrných republice. Největší vojenskou výhodou nacionalistů byla nepochybně africká armáda, která představovala nejlépe trénované oddíly. Tváří v tvář možné porážce požádal generál Franco Mussoliniho a Hitlera o zaslání letadel k přemístění afrického vojska na poloostrov. Italská vláda reagovala kladně a poslala 12 bombardérů. Hitler přes počáteční nerozhodnost přislíbil poslat kompletní leteckou eskadru Junker 52. I republikánská strana se pokusila navázat kontakty s evropskými mocnostmi. Vlády Anglie a Francie však ze strachu, aby občanská válka nepřerostla v celoevropský konflikt, reagovaly odmítavě. Francie formulovala takzvaný neintervenci výbor, který republiku izoloval od jakékoli pomoci zvenčí. Ačkoli se k výboru kromě Anglie záhy připojila i Itálie a Německo, i nadále poskytovaly povstaleckému táboru rozsáhlou pomoc a významně tím přispěly k jeho vítězství.¹⁴

Válka s sebou přinesla vlnu násilí. Nenávist se obrátila proti obávaným zdrojům moci a autority. V republikánském Španělsku byla první na seznamu církví. Ta pro mnoho republikánů představovala politickou strnulost, nepřítel svobody, historicky byla spojována s bohatstvím a mocí. V žádném jiném historickém okamžiku nebyla projevena taková míra bezuzdné nenávisti proti církvi. Celkem ji padlo za oběť okolo sedmi tisíc duchovních. V povstaleckém táboře docházelo k čistkám, jejichž oběťmi se

¹⁴ Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006, s. 41-43; Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 702-703.

stali lidé všech sociálních skupin a věkových kategorií. Nacionalisté měli pocit, že se bortí veškeré základy, na kterých stojí smysl jejich života – náboženství, úcta k minulosti, jednota vlasti. Čistka se tak dotýkala osob, které ztělesňovaly kulturní změnu a představovaly tak nebezpečí pro dávný způsob bytí a myšlení. Osob, které se sociálně, kulturně, či sexuálně vymykaly tradicím. Čistky se nevyhnuly ani intelektuálům, kteří za věrnost svému přesvědčení zaplatili vlastní krví. Asi nejznámější oběť nacionalistických represí je básník Federico García Lorca, který byl zavražděn kvůli svým stykům s literární levicí a stejně tak kvůli své homosexualitě. Stejně politováníhodný osud postihl v republikánském táboře spisovatele Ramira de Maetzu.¹⁵

Mezitím válka pokračovala ofenzívou proti Madridu. Ta měla být vedena současně ze severní a jižní strany. Hlavní kolona plukovníka Yagüe vyrazila 5. srpna ze Seville. Brzy dobyla Méridu a Badajoz, což umožnilo propojení se severní zónou generála Moly. Jeho kolony mezitím na severu izolovaly Baskicko a oddělily francouzskou hranici od republikánského území na severu. Koncem září se nacionalistická armáda ocitla před dilematem. Osvobodit Toledo, od kterého je dělilo pouhých čtyřicet kilometrů, či pokračovat v pochodu na Madrid? V Toledu povstání selhalo, ale v jeho hlavní pevnosti, Alcázar, odolával od počátku války plukovník José Moscardó, přívrženec povstalců. 26. září dorazily kolony afrického vojska do Toleda a osvobodily Alcázar. Tento triumf se však změnil ve dvousečnou zbraň, protože téměř měsíční zpoždění, které přineslo osvobození Alcázar, poskytlo republikánům potřebný čas k přípravě bitvy o Madrid.¹⁶

Od srpna 1936 mohl republikánský tábor počítat s pomocí Sovětského svazu. Jednalo se jednak o materiální pomoc, jednak o proslulé mezinárodní brigády, které významně přispěly ke stabilizaci frontové linie v hlavním městě. Před blížící se bitvou svolal nový ministerský předseda Francisco Largo Caballero schůzi kabinetu a trval na tom, aby bylo sídlo vlády přemístěno do Valencie. Prezident republiky Azaña již město dávno opustil bez předchozího upozornění a většina ministrů sdílela jeho přesvědčení, že Madrid okamžitě padne. Bylo rozhodnuto, že v nepřítomnosti vlády bude město řídit Junta de Defensa v čele s generálem José Miajou. Republikánský odpor byl nejprve na okrajích Madridu přemožen, ale 7. listopadu potkalo republiku neuvěřitelné štěstí.

¹⁵ Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006, s. 45-48; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

¹⁶ Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 703-704; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

Uvnitř italského tanku našly oddíly milicionářů přesnou kopii hlavního bojového plánu na dobytí Madridu. Generál Miaja spolu s podplukovníkem Vicentem Rojem koordinovali obranu podle detailních informací na plánu. V Madridu začalo propukat revoluční nadšení. Výkřik „*no pasarán*“ se proměnil v motto všech Madridanů. Neúspěch přiměl Franca ke změně strategie a tak se hlavní město stalo poprvé v historii terčem leteckého i dělostřeleckého bombardování. Přesto nebyla morálka civilního obyvatelstva zlomena, nacionalisté museli upustit od frontálního útoku a pokusili se město obklíčit z východu. Útok měl směřovat přes řeku Jaramu a odříznout silnici do Valencie, důležitou tepnu pro pohyb republikánských vojsk. Ofenzíva započala 6. února. Přes prvotní úspěchy nacionálního vojska, přešli republikáni 17. února do protiútoku. Ačkoli pro ně bitva znamenala ztrátu 15 kilometrů terénu, podařilo se jim zabránit přerušení hlavní tepny do Valencie. K poslednímu pokusu nacionalistů obejít Madrid došlo v březnu 1937. Útok měl směřovat ze severovýchodu na Guadalajaru. Akce byla svěřena italským jednotkám, které zaznamenaly velký úspěch při dobytí Málagy. Tato operace však ztroskotala. Franco prozatím ustoupil od svého záměru obklíčit Madrid a rozhodl se soustředit na severní frontu.¹⁷

Ofenzíva zde byla zahájena 31. března 1937. Tentýž den těžké německé bombardéry Junker 52 započaly bombardování města Durango. Durango bylo první bombardované město v Evropě, ale dnes upadlo v zapomnění, protože jen pár dní poté na sebe strhla veškerou pozornost Guernica. Ta neměla žádnou strategickou hodnotu, byla to jen křižovatka silnic na ústupu republikánského vojska do Bilbaa. Když vyšla zpráva o jejím zničení najevo, zahraničí bylo zděšeno. Nacionalisté situaci překroutili a prohlašovali, že město zničili na ústupu jeho obránci. Baskové ustoupili až k „železnému prstenci“ kolem Bilbaa. Síti betonového ozbrojeného opevnění, které mělo zastavit nacionální ofenzívu. Prstenec byl však neúplný a navíc jeden z důstojníků, kteří se podíleli na stavbě, major Goicoechea přešel k nacionalistům a vzal s sebou plány opevnění. Nacionalisté tak mohli zahájit útok na nejslabší body. Předtím ale museli provést změny ve velení. Generál Mola, stejně jako rok předtím generál Sanjurjo, zahynul 3. června při letecké havárii. Velení vojsk na severu po něm převzal generál Fidel Dávila. Dávila naplánoval útok na železný prstenec na 12. června a tentýž den ho

¹⁷ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936-1939*, Praha 2004, s. 155-163; Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 704-705; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

prolomil, Bilbao pak padlo přesně o týden později. Po něm následoval Santander, Gijón a Oviedo, severní španělská fronta tak přestala existovat.¹⁸

Republikánské vojsko se rozhodlo přejít do ofenzívy a ne se omezovat pouze na obranu. Komunisté, kteří díky železné disciplíně a podporou v podobě ruských zbraní pomalu šplhali na vrcholek moci a postupně přebírali kontrolu nad všemi silami v Katalánsku a Aragonii, vypracovali plán útoku na Brunete. Předseda vlády Largo Caballero navrhl útok na Extremaduru, který se však setkal s odporem komunistických důstojníků a sovětským odmítnutím tankové a letecké podpory. Largo Caballero, který se dostal do politické izolace, podal demisi. V křesle předsedy vlády ho nahradil Juan Negrín. Nacionalisté byli ofenzívou u Brunete překvapeni a zprvu kvůli ní museli pozastavit ofenzívu na severu. Dne 7. července, tedy den po zahájení útoku Brunete padlo, ale následný postup se setkal s rostoucím odporem nacionalistů. Republika tak skončila s celkovým ziskem pouhých 50 kilometrů čtverečních za cenu rozsáhlých ztrát. Následovala ofenzíva u Belchite, která měla za cíl dobýt Zaragozu. Belchite padlo 6. září, ale republikánský pokus dobýt Zaragozu naprosto selhal. Na zimu naplánovalo republikánské velení další ofenzívu, 15. prosince byla zahájen útok na Teruel. Cílem tohoto útoku bylo odlákání Francovy pozornosti od Madridu. Bitva se odehrála v jedné z nejkrutějších zim, které Španělsko zažilo, a stala se jednou z nejstrašnějších bitev celé války. Nacionalisté ztratili více letounů následkem havárií kvůli špatným povětrnostním podmínkám, než v důsledku nepřátelské činnosti. Začátkem ledna Teruel podlehl, byl prvním a jediným oblastním městem, kterého se ve válce republika zmocnila. Jakmile však nepříznivé klimatické podmínky pominuly, dobyli nacionalisté své pozice zpět obchvatem ze severu. Republika byla po třech ofenzívách vyčerpaná. Špatná morálka vojáků a ohromné materiální ztráty vedly k patrně největší republikánské katastrofě. Dva týdny po znovudobytí Teruelu zahájil Franco svůj útok na Aragon.¹⁹

V dubnu 1938 to vypadalo, že se válka chýlí ke svému konci. Nacionalisté se dostali až ke středomořskému pobřeží a oddělili tak Katalánsko od zbytku republikánského území. Kdyby Franco v tomto okamžiku pokračoval na Barcelonu, nic by ho už nezastavilo. Ale Franco se k úžasu všech rozhodl zahájit útok na Valencii. Republikáni se pokusili

¹⁸ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936-1939*, Praha 2004, s. 166-173; Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 705-706; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

¹⁹ Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936-1939*, Praha 2004, s. 199-223; Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006, s. 122-125; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

nacionalisty zadržet svou poslední ofenzívou – útokem na Ebro. Valencia se zachránila, ale bitva o Ebro byla pro republiku sebevraždou. Téměř odzbrojené republikánské vojsko bylo vyčerpané a silně demoralizované. Franco byl připraven zasadit smrtící úder, 23. prosince 1938 zahájil ofenzívu s cílem dobytí Katalánska. 26. ledna vstoupily oddíly generála Yagüe triumfálně do Barcelony. Ta se proměnila v město paniky. Byla přeplněna uprchlíky a vojáky na ústupu, kteří drancovali obchody, aby měli dostatek zásob na cestu k francouzským hranicím. Okupace znamenala zrušení katalánské autonomie. Byla zakázána katalánština a jakýkoli jiný projev katalánské kultury. Všichni museli mluvit „jazykem impéria“. Francie čelila obrovskému přílivu uprchlíků. Vláda, která trpěla výčitkami svědomí z mnichovské konference, otevřela 27. ledna hranice a vpustila uprchlíky do země. Katalánsko bylo dobyt, poslední republikánskou zónou zůstalo centrální Španělsko.²⁰

Ztráta Katalánska znamenala pro republiku absolutní izolaci od francouzské hranice a ztrátu průmyslu, materiálu a potravin, které podporovaly republikánské válečné úsilí. Další rána přišla 26. února kdy Francie a Velká Británie oficiálně uznaly nacionalistickou vládu. Většina zemí s výjimkou Mexika a Sovětského svazu následovala jejich příkladu. K úplnému vojenskému zhroucení pak přispěla občanská válka uvnitř republikánské vlády. Plukovník Casado byl přesvědčen, že jedinou překážku pro uzavření míru s nacionalisty představuje Negrín a komunisté. Proto vytvořil v Madridu Consejo de Defensa a povstal proti komunistické nadvládě s cílem podepsání mírové smlouvy s nacionalisty. Negrín a vůdci PCE se rozhodli převratu neodporovat a 8. března opustili zemi. Dne 23. března byl Casado obeznámen s podmínkami kapitulace. Do dvou dnů mělo být odevzdáno republikánské letectvo, 27. měla být zastavena palba na všech frontách, vojenští šéfové měli vztyčit bílou vlajku a odložit zbraně. Byla zahájena vítězná ofenzíva. Po pádu Madridu 28. dubna se vzdala i zbývající města. Dne 1. 4. 1939 občanská válka skončila. Její následky však ve španělské společnosti přetrvávají doposud.²¹

²⁰ Helen GRAHAM, *Breve historia de la guerra civil*, Barcelona 2006, s. 126-127; Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936-1939*, Praha 2004, s. 253-255; <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

²¹ <http://www.guerracivil1936.galeon.com/guerracivil.htm> staženo 10. 12. 2013.

2 Frankovo Španělsko

2.1. Zrod frankismu

Frankův mocenský vzestup započal již koncem září 1936, když byl zvolen do čela Junta de Defensa Nacional jako „Generalísimo de las fuerzas nacionales de tierra, mar y aire“.²² Franko se pro tuto funkci jevil jako nejpřijatelnější kandidát zřejmě kvůli své politické neutralitě. Jak je známo, mezi povstaleckými generály existovaly značné ideologické rozdíly. Byli tu monarchisté, karlisté i falangisté. Spojoval je jediný společný cíl, a to vyhrát válku a skoncovat tak s republikánskou vládou. Frankovy ideologické preference však byly zahaleny tajemstvím. Zastával názor, že nezáleží na konkrétní formě vlády, ale spíše na tom, aby tato vláda měla dostatek autority a zajistila tak pořádek. Týden po svém jmenování měl již Franko nakročeno k neomezené moci. Tento první krok však nebyl zrovna čestný. Na schůzce 28. září bylo rozhodnuto, že Generalísimovy pravomoci vojenské budou doplněny i o ty politické. Franko se tak měl stát hlavou státu, ovšem pouze po dobu trvání války. V definitivní verzi textu, kterou vypracoval Frankův bratr Nicolás spolu s generálem Kindelánem, však již tato zmínka o časovém omezení chyběla. Nicméně ostatní generálové text i přesto podepsali, protože to v dané chvíli považovali za jediné možné řešení. Generál Cabanellas, který měl o Frankovi od začátku pochybnosti, okomentoval situaci slovy: „*Nevíte, co jste právě učinili, neboť ho neznáte jako já. Poznal jsem jej v africké armádě jako důstojníka pověřeného velením jednotek v jedné z mých kolon. Pokud mu dáte Španělsko, bude si myslet, že mu patří, a nedovolí nikomu, aby jej nahradil, ať již během války, nebo po ní, a to tak dlouho, dokud bude žít.*“²³ Dne 28. září 1936 se tak junta proměnila v personalistickou diktaturu generála Franka.²⁴

Co však zapříčinilo Frankův tak rychlý postup na pozici diktátora? Většina historiků popisuje Frankovu cestu k moci spíše jako dílo náhody a štěstí než jako výsledek jeho politických a vojenských dovedností. Frankovo štěstí spočívalo v tom, že většina jeho potenciálních konkurentů přišla o život již na samém počátku války. Pravicový lídr

²² Nejvyšší vojenský velitel nacionalistických pozemních jednotek, námořnictva a letectva.

²³ Paul PRESTON, *Franco*, Brno 2001, s. 172.

²⁴ Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 74-75; Paul PRESTON, *Franco*. Brno 2001, s. 171-172; Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 43-44.

Calvo Sotelo byl zavražděn krátce před vypuknutím povstání. Generál Sanjurjo zahynul při letecké katastrofě, když měl být dopraven z portugalského exilu do Španělska, aby se tak postavil do čela povstání. Stejný osud potkal o několik měsíců později generála Molu. Generálové Goded a Fanjul padli do republikánského zajetí. A snad nejobávanější rival, charismatický José Antonio Primo de Rivera, byl popraven republikány 20. listopadu 1936. Absence vážných konkurentů Frankovi velmi usnadnila pozdější konsolidaci moci.²⁵

Štěstí jistě nebylo jediným faktorem, který vynesl Franka na vrchol politické moci. Přinejmenším stejnou úlohu sehrála již zmíněná ideologická nevyhraněnost a zejména jeho diplomatické schopnosti, díky kterým zajistil dodávky válečného materiálu z Itálie a Německa a získal si tak postavení nepostradatelného muže.

Franko si záhy uvědomil, že jeho režim bude potřebovat nějaký ideologický a institucionální rámec. Pilířem režimu se měla stát masová strana sdružující všechny politické síly, které povstaly proti republice. Došlo tak ke sloučení karlistů²⁶ a falangistů v jednu jedinou státostranu a Franko se stal po smrti Josého Antonia Prima de Rivery v republikánském zajetí vůdcem nového hnutí nazvaného FET de las JONS (la Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista). Zatímco ve fašistické Itálii proběhlo sjednocení tak, že se vůdce strany zmocnil státu, ve Španělsku se hlava státu zmocnila strany, aby ji použila pro své účely. Strana, která vstoupila do historie pod kratším názvem *Movimiento Nacional*, se stala vedle armády a církve jedním z pilířů Frankova režimu. Armáda představovala neodmyslitelnou zbraň pro vítězství v občanské válce a později se stala zárukou nezvratnosti tohoto vítězství. Církev poskytovala militantní katolicismus, který byl až do poslední chvíle nejvyšší a všudypřítomnou ideologií režimu. A konečně *Movimiento* představovalo klíčový nástroj k ovládnutí společnosti. Architektem, který měl velký podíl na zrodu nového režimu, se stal právník Serrano Súañer. Obratný politik a shodou okolností Frankův švagr, který postupem času získal takový politický vliv, že se mu začalo přezdívát „*Cuñadísimo*“.²⁷

²⁵ Paul PRESTON, *Franco*, Brno 2001, s. 183; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 72.

²⁶ Karlismus je politické hnutí usilující o dosazení samostatné linie Bourbonů, počínaje Donem Carlosem, na španělský trůn.

²⁷ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 20, 45; Fernando GARCÍA de CORTÁZAR, *El franquismo 1939-1975*, Madrid 2009, s. 12; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 81, 87.

Frankův režim, který ve Španělsku přežíval téměř čtyřicet let, se pochopitelně postupem času vyvíjel. V jeho periodizaci však historikové nejsou zdaleka jednotní. Pro účely této práce se budeme držet rozdělení Stanleyho Payna, které je následující:

1. semifaşistická fáze (1936 - 1945)
2. nacionálně-katolický korporativismus (1945 - 1957)
3. vláda technokratů a ekonomická expanze (1957 - 1975)²⁸

2.2. Období 1936 – 1945

Frankův první strategický krok, kterým si připravoval živnou půdu pro svou diktaturu, byl podniknut již během občanské války. Byla jím jeho záměrně velmi pomalá strategie, jejímž cílem bylo očištění země od všech škodlivých vlivů. Italským spojencům, kteří jeho pomalému postupu nerozuměli, vysvětloval: „*V občanské válce je výhodnější postupné a systematické obsazování území, doprovázené nezbytnou očištěním, před rychlým rozdrčením vojsk protivníka, jež nechá zemi zamořenou nepřátelskými živly.*“²⁹ Roku 1937 pak vysvětluje svou strategii italskému velvyslanci: „*Pokud to bude třeba, válka bude pokračovat ještě rok, dva, možná i tři. Vážený pane velvyslance, mohu vás ujistit, že mě nezajímá území, zajímají mne obyvatelé. Dobývání území je prostředkem, spasení obyvatelstva cílem... Nemohu zkrátit válku ani o den... v první řadě musím mít jistotu, že mohu položit základy nového režimu.*“³⁰ Z těchto slov jasně vyplývá, že Frankova taktika nepramenila ze strategické neschopnosti, jak se někteří jeho kritikové domnívají, ale ze snahy zlikvidovat veškeré možné politické protivníky, kteří by mohli vytvořit opozici a jednoho dne se postavit proti jeho moci. Je třeba zmínit, že „spasení“ obyvatelstva probíhalo extrémně brutálním způsobem, kterému se Franko přiučil během koloniální války v Maroku. Jeho vojáci zabíjeli a mržčili zajatce, rabovali domy a znásilňovali ženy. Jeho vedení války bylo první a nejkrvavější etapou politických represí. V následujících letech odmítla vítězná strana jen pomyšlení na jakékoli usmíření s poraženými, či snad amnestii. Téměř čtyři sta tisíc republikánů bylo nuceno odejít do exilu. Další pak byli odsouzeni k odnětí svobody, internováni

²⁸ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 27.

²⁹ Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 97.

³⁰ Tamtéž.

v koncentračních táborech nebo svou „vinu“ museli vykupovat nucenými pracemi. Až do Frankovy smrti byla udržována při životě vzpomínka na tuto dlouhou válku, která se stala páteří ještě delší diktatury.³¹

Frankův režim použil historickou paměť jako základní zbraň své propagandy. Caudillo se soustředil na to, aby rána po občanské válce zůstala otevřená a traumatizovala tak obyvatelstvo. V oficiálním jazyku se neustále používala slova jako „vítězové“ a „poražení“, „dobří“ a „špatní“, „vlastenci“ a „zrádci“. Válka tak pokračovala jinými prostředky i během Frankova režimu. Tato skutečnost se odrážela ve všech aspektech života společnosti, včetně kalendáře: 1. dubna se slavil „Den vítězství“, 17. dubna „Den sjednocení“³², 1. října „Den vůdce“, 29. října „Den padlých“. Právě strach velké většiny Španělů z možného opakování hrůz vedl k dlouhověkosti režimu.³³

Bezpodmínečné vítězství v občanské válce umožnilo Frankovi započít institucionalizaci režimu cestou fašizace. Dne 8. srpna 1939 byl vyhlášen zákon *Ley de Reorganización de la Administración Central del Estado* (Zákon o reorganizaci státní správy), který potvrzoval koncentraci všech legislativních a výkonných pravomocí v rukou caudilla. Ačkoli byly roku 1942 obnoveny kortesy, fungovaly spíše jako poradní orgán a díky zmíněnému zákonu neměly žádnou pravomoc navrhované zákony pozměňovat, či dokonce odmítat. Další přijatá legislativa se dotýkala poražených a stala se základem frankistické represe. Jednalo se o *Ley de Responsabilidades Políticas* (Zákon o politické zodpovědnosti z roku 1939), *Ley de Represión de la Masonería y el Comunismo* (Zákon o potlačení zednářství a komunismu z roku 1940)³⁴ a *Ley de Seguridad del Estado* (Zákon o bezpečnosti státu z roku 1941).³⁵

Další počín na poli frankistické legislativy představoval *Fuero del Trabajo*, zákoník práce vyhlášený již roku 1938. Ten Španělům sice teoreticky zaručoval minimální mzdy, placenou dovolenou, rodinné přídatky a podobně, jediné, co však bylo

³¹ Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 97-100; Paul PRESTON, *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*, Barcelona 1997, s. 106.

³² Tedy den, kdy byla sjednocena Falanga a karlisté a vzniklo tak Movimiento.

³³ Paul PRESTON, *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*, Barcelona 1997, s. 116-121; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 15.

³⁴ Franco byl přesvědčen, že veškeré světové dění je ovládané zednářským spiknutím. Jeho paranoia dosáhla takových rozměrů, že se stal skutečným odborníkem na tuto tematiku a sestavil archiv, ve kterém shromáždil na 80 000 publikací o této problematice.

³⁵ Zákon o politické zodpovědnosti umožňoval, že každý, kdo byl shledán „politicky zodpovědným“ (a to retrospektivně až do roku 1934), mohl být poslán do vězení, odsouzen k smrti, či v lepším případě vyhozen ze zaměstnání.

realizováno v praxi, byla ochrana soukromého vlastnictví a přísné trestání sabotování výroby.³⁶

Zahraniční politika poválečného Španělska se orientovala na mocnosti Osy. Byly podepsány dohody o spolupráci s Německem a Itálií a zároveň se Španělsko připojilo k Paktu proti Kominterně. Roku 1939 pak vystoupilo ze Společenství národů. Z důvodu velkého vyčerpání země po občanské válce se Španělsko neúčastnilo II. světové války. Teprve od vstupu Spojených států do války a od počátku německých obtíží v Rusku začal Franco přehodnocovat svou zahraniční politiku. Ministra zahraničí Serrano Súañera nahradil Gómezem Jordanem, který byl méně nakloněný mocnostem Osy, než jeho předchůdce a zároveň se Franko snažil prezentovat svůj režim jako antikomunistický a katolický a sám sebe jako čestného a nestranného, který osvobodil Španělsko od hrůz světové války.³⁷

Stav španělského poválečného hospodářství byl žalostný. Frankistická vláda se uchýlila k politice autarkie, protože Franko zastával názor, že: „*Španělsko je privilegovanou zemí, která si vystačí sama.*“³⁸ Toto opatření vedlo k nutnosti zavedení přidělových lístků na základní potraviny, tabák a benzín (od roku 1939 až do roku 1953). Tento systém však nedokázal pokrýt ani nejzákladnější poptávku a způsobil tak vznik černého trhu, na kterém byly ceny samozřejmě mnohonásobně vyšší. Objem černého trhu s obilím dokonce převýšil trh oficiální.³⁹ Nedostatečná výživa byla jedním z hlavních faktorů, který způsobil závažné epidemie tyfu, tuberkulózy a úplavice. Podle britských výzkumů přijímali dospělí mezi třetinou a čtvrtinou potřebných kalorií, děti pak pětinu. Mezi lety 1939-1945 zemřelo 30 000 Španělů hlady. Když k tomu připočteme úmrtí na nemoci způsobené podvýživou, cifra stoupne na 200 000 osob. Taková byla smutná realita „hladových let“ poválečného Španělska.⁴⁰

³⁶ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 69-70; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 108-112.

³⁷ ; Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 63-68.

³⁸ Javier TUSELL, *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*, Barcelona 2005, s. 93.

³⁹ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 81-82.

⁴⁰ Antonio CAZORLA SÁNCHEZ, *Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938-1953)*, Madrid 2000, s. 90-91; Fernando GARCÍA DE CORTÁZAR, *El franquismo 1939-1975*, Madrid 2009, s. 34-35.

2.3. Období 1945 – 1957

S koncem druhé světové války se Španělsko ocitlo v mezinárodní izolaci. Dne 10. března 1945 oznámil prezident Roosevelt svému madridskému velvyslanci, že v Organizaci spojených národů není místo pro vládu postavenou na fašistických základech. Španělsko tak nebylo na zakládající konferenci přizváno. Nejtěžší chvíle nastaly pro Franka roku 1946. V únoru uzavřela francouzská vláda svou hranici se Španělskem a v prosinci pak Organizace spojených národů rozhodla absolutní většinou o vyloučení Španělska ze všech mezinárodních organizací a o okamžitém stáhnutí velvyslanců z Madridu. V této době našel Franko spojence jen v perónistické Argentíně. Toto spojení však nebylo dáno ideovou blízkostí obou režimů, nýbrž okolnostmi. Perón si chtěl ve své zemi udržet podporu krajní pravice a Franko zase vymanit z mezinárodní izolace. Byla tak podepsána obchodní dohoda, která měla usnadnit obchodní styky mezi oběma zeměmi. Co však vyvedlo Španělsko z mezinárodní izolace, nebyla jeho zahraniční politika, nýbrž studená válka. Od roku 1947 vycházely všechny americké strategické plány ze základu, že kdyby Sovětský svaz započal ofenzívu proti Evropě, během padesáti, či šedesáti dní by jeho armáda dorazila k Pyrenejím. Španělsko mělo posloužit jako bašta odporu a základ pro protiofenzívu. Americká zahraniční politika byla tedy přehodnocena a roku 1949 obdržel Franko první americkou půjčku ve výši 25 miliónů dolarů.⁴¹

Franko se během mezinárodní izolace soustředil na defašizaci režimu, který byl nyní oficiálně nazýván jako *organická a katolická demokracie*. K tomuto kroku se uchýlil, aby uspokojil demokratické mocnosti, jednalo se však pouze o kosmetickou úpravu, která neznamenalala snížení jeho absolutní moci ani o zlomek, režim i nadále zůstal personalistickou diktaturou a veškerá moc byla koncentrována v rukou Franka. Nicméně v souladu s novým programem vyhlásil Franko 13. července 1945 *Fuero de los Españoles*, jakousi náhražku listiny základních práv a svobod. Ta zaručovala řadu základních práv, jako třeba právo na svobodu slova, politickou svobodu nebo svobodu

⁴¹ Javier TUSELL, *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*, Barcelona 2005, s. 84-88; Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 95-99.

shromažďování. Zároveň však nesměly být zpochybňovány základní principy státu a podle článku 35 měl stát dokonce právo platnost těchto práv odložit.⁴²

Dne 18. července 1945 byla jmenována nová vláda. Jejím nejzřetelnějším rysem byl ústup do pozadí falangistů a vzestup katolických politiků. Tato přeměna nacionálně-syndikalistické hegemonie v nacionálně-katolickou se uskutečňovala postupně pomocí různých typů opatření. Již 11. září 1945 byl vládním opatřením zrušen oficiální fašistický pozdrav vztyčenou paží. Nová nacionálně-katolická rétorika se v největší míře projevila v rozhodnutí kortesů z 12. prosince 1946, kdy měly být raženy nové mince s podobiznou Franka doprovázenou nápisem „vůdce Španělska z Boží milosti“.⁴³ Léta 1945-1950 byly pokračováním předchozí etapy deprese a ekonomické stagnace. Ve Španělsku i nadále přetrvával hladomor chudoba. Země se řadila mezi ty nejhudší a nejméně rozvinuté z celé Evropy (společně s Portugalskem a Řeckem).⁴⁴ Tragická ekonomicko-sociální situace ve Španělsku ukazovala selhání politiky autarkie. Franko tedy roku 1951 souhlasil s tím, že je nutné provést změnu ekonomické politiky, která se nyní měla ubírat směrem progresivní liberalizace. Díky tomuto strategickému obratu a americké finanční pomoci se období 1951-1957 stalo první poválečnou etapou ekonomického růstu. Roku 1953 mohly být zrušeny potravinové lístky, roku 1955 byl zaveden telefon a o rok později začala vysílat Televisión Española (je však nutno podotknout, že televizi disponovalo pouhé 1% domácností). Španělská společnost, která se pomalu vymaňovala z chudoby, byla i nadále tvrdě kontrolována frankistickým režimem za pomoci jeho organizací (el Frente de Juventudes, la Sección Femenina, el Sindicato Español Universitario...)⁴⁵ a velmi výkonného systému represí.

⁴² Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 104-105; Jiří CHALUPA, *Zápisky o válce občanské*, Praha 2002, s. 107.

⁴³ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s.106.

⁴⁴ Například v roce 1950 mělo jen 51,8% španělských domácností vlastní záchod, 33,7% disponovalo tekoucí vodou, 20,5% nemělo elektřinu a 97,4% domácností bylo bez topení. Konzumace masa pak byla v roce 1953 nejnižší v Evropě a dokonce nižší než v některých zemích Latinské Ameriky 39 gramů na obyvatele na den.

⁴⁵ O této problematice pojednává Jordi GRACIA, Miguel Ángel RUIZ CARNICER, *La España de Franco 1939-1975. Cultura y vida cotidiana*, s. 283-294; Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 72-76.

2.4. Období 1957 – 1975

Od roku 1957 se ve vládě začali prosazovat členové Opus Dei. Ti se stali páteří frankismu a klíčem k modernizaci režimu. Protože jim šlo převážně o změny technické, začalo se jim říkat technokraté. Tito lidé vypracovali *Plan de Estabilización*, soubor ekonomických opatření, která odstartovala španělský ekonomický boom mezi lety 1960 a 1970. Franko neprojevil o stabilizační projekty téměř žádný zájem. Nechápal, proč si může za dolar koupit více ve Španělsku než v Americe, když mu bylo navrhováno, aby stanovil kurz dolaru a pesety v poměru 58:1, souhlasil nakonec s číslem 60 jen proto, že je kulatější. Pod tlakem technokratů však ustoupil a řekl svému ministru ekonomiky: „Dělejte, co se vám zachce“,⁴⁶ a tak byl 21. července 1959 Stabilizační plán vyhlášený. Díky němu se španělská ekonomika začala vyvíjet neočekávanou rychlostí. Roční růst přesahoval 7%, což byla cifra, kterou přesahovalo pouze Japonsko. Hrubý produkt se zdvojnásobil a v zemi zavládl nevídaný blahobyt. Ekonomický rozvoj byl poháněn třemi motory, které představovaly zahraniční investice, ekonomičtí emigranti a turistický boom.⁴⁷

Turismus byl pro ekonomický rozvoj země zásadní. Španělské pláže se staly žádaným evropským rekreačním letoviskem a cestovní ruch nejdůležitějším národním průmyslem. V roce 1961 roční příliv turistů lehce převyšoval 7 milionů, v letech 1966-1970 lze hovořit již o 17-24 milionech. Není pochyb, že tento nový kontakt s vnějším světem přispěl k transformaci kulturních zvyků a způsobu života Španělů. Začaly se nosit džíny, minisukně, bikiny a poslouchal se pop a rock and roll. Heslem doby se stal konzum. Od šedesátých let přestává být pro španělskou společnost luxusem lednička, pračka, televize a dokonce i auto. Právě dříve nedostupná televize měla velký vliv na sociální zvyky, v šedesátých letech se stala skutečnou obsesí španělských domácností. A pro Franka představovala výborný prostředek pro ovládání veřejného mínění, stejnou funkci měl fotbal, masivně podporovaný ze státních prostředků. Tuto ekonomickou a společenskou proměnu Španělska však nelze připisovat frankismu k dobru. Byl to právě

⁴⁶ Javier TUSELL, *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*, Barcelona 2005, s. 162.

⁴⁷ Javier TUSELL, *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004. Historia de España, XIV*, Barcelona 2005, s. 160, 197; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 39-41.

Frankův režim, co nevyhnutelné změny zpomalilo a caudillo jim v podstatě ani nerozuměl.⁴⁸

Roku 1962 oslavil Franko sedmdesáté narozeniny a začaly se na něm projevovat známky stáří. Postupně odcházel z aktivní politiky do ústraní. Jeho alter ego admirál Luis Carrero Blanco pokračoval v činnosti předsedy vlády velmi efektivně a loajálně. Postupná symbióza mezi Frankem a Carrerem vysloužila admirálovi přezdívku „šedá eminence režimu“. Koncem šedesátých let se Franko ocitl před otázkou, kdo zaručí kontinuitu režimu po jeho smrti. Tváří v tvář těmto známkám stárnutí se Franko rozhodl pro znovunastolení bourbonské dynastie. Jeho nástupcem se měl stát princ Juan Carlos, vnuk posledního vládnoucího krále Alfonsa XIII. Frankův následník měl být vychován v duchu jeho idejí a ještě před nástupem na trůn přísahat věrnost principům Movimienta. Roku 1968 oslavil princ třicet let (minimální věk potřebný k usednutí na trůn stanovený Zákonem o nástupnictví) a na Franka byl vyvíjen stále větší tlak, aby jmenoval nástupce. 22. července 1969 byl tak Juan Carlos slavnostně prohlášen Frankovým následníkem, následujícího dne složil přísahu Frankovi a zákonům frankistického státu.⁴⁹

Jmenování Juana Carlose však znamenalo umocnění krize mezi jednotlivými režijními frakcemi.⁵⁰ Mezi nimi se začaly rodit ostré názorové spory ohledně dalšího směřování diktatury. Byly vytvořeny dvě velké frakce. Kontinuísté, kteří chtěli zajistit pokračování režimu bez větších změn a aperturisté, kteří prosazovali „otevření se“ celého systému. Krom toho se režim potýkal i s vnější krizí, kterou představovaly vzrůstající studentské nepokoje, dělnické stávkové akce baskických separatistů z ETA. Největší ránu však pro Franka představovala ztráta podpory církve, kterou přijal s opravdovou hořkostí. Proces odcizování se církve režimu ukazoval průzkum z roku 1970, ze kterého vyplývalo, že je politické situaci ve Španělsku nakloněných pouhých 10,8 % kněží.⁵¹

Mezitím se začaly dramaticky množit útoky teroristů z ETA. Baskicko se proměnilo v noční můru režimu. Stále častější střety mezi ETA a civilní gardou se během roku 1973 proměnily v malou válku, která vyústila atentátem na Carrera Blanca. 20. 12. 1973 jeho vůz explodoval po nájezdu na silnou nálož ukrytou pod betonovou vozovkou.

⁴⁸ Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 43.

⁴⁹ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 148-159; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 66-67.

⁵⁰ familias del régimen

⁵¹ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 174-178; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 68-69.

Franka smrt svého nejuvěrnějšího spolupracovníka hluboce zasáhla a zároveň mu zhatila plány stáhnout se zcela z politického života. Do funkce předsedy vlády jmenoval Carlose Ariase Navarro.⁵²

Terorismus dosáhl v zemi roku 1975 obrovského rozsahu. Režim reagoval represemi. Mučení se stalo každodenní realitou a nový Antiteroristický zákon trestal mnohé delikty pouze trestem smrti. V zářijových procesech bylo několik aktivistů popraveno a Španělsko tak bylo opět mezinárodně zdiskreditováno. Třináct států odvolalo své velvyslance a Mexiko žádalo o vyloučení Španělska z OSN.⁵³

Uprostřed této izolace se Franko ocitl tváří v tvář smrti. Během dvanácti dnů prodělal tři infarkty. 30. října, vědom si svého vážného stavu, předal pravomoci hlavy státu Juanu Carlosovi. O čtyři dny později byl operován a udržován při životě jen díky technickým přístrojům. Z této dlouhé a bolestivé agónie byl vysvobozen 20. listopadu 1975. Frankova smrt uzavřela jednu dlouhou etapu a otevřela Španělsku dveře na cestě k demokracii.⁵⁴

⁵² Paul PRESTON, *Franco. Krvavý diktátor nebo spasitel Španělska?*, Praha 2001, s. 628-630; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 80-81.

⁵³ Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 755-756; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 87-88.

⁵⁴ Enrique MORADIELLOS, *La España de Franco. Política y sociedad*, Madrid 2003, s. 191.

3 Na cestě k demokracii

Frankistický tábor, který měl dosud obrovskou moc, se v nové situaci cítil optimisticky. Věřil, že Juan Carlos neumožní restauraci demokracie, protože by tím popřel celé své vzdělání. Levice naopak vítala nového krále s nelibostí: „*No a un rey impuesto!, No a un Rey franquista!*“⁵⁵ Král, vědom si toho, že je třeba napomoci vzniku demokratického systému, se ocitl před nelehkým úkolem. Jeho prvním krokem bylo zajistit si oddanost armády. Poslal vzkaz generálům, ve kterém sliboval ochraňovat Frankovy zákony a zároveň ho jmenoval „věčným generálem pozemních, námořních i vzdušných sil Španělska“ in memoriam. Získal si tak nejen důvěru, ale i srdce vojáků.⁵⁶

Frankisté stále ovládali nejdůležitější úřady v zemi – kortesy, Královskou radu, Národní radu Movimienta, civilní gardu i armádu. Král tedy musel postupovat obezřetně, v řadě funkcí ponechal ultrafrankisty a úřad premiéra i nadále zastával Arias Navarro. To bylo jistě velkým zklamáním pro všechny, kteří doufali v reformy. K jistým změnám však přeci jen došlo. Velký význam mělo jmenování Torcuata Fernándeze Miranda, králova bývalého vychovatele, šéfem kortesů. Jeho dokonalá znalost frankistického práva a relativně dobré vztahy s frankistickou politickou elitou z něho udělaly nejdůležitější osobnost celé demokratické transformace a králova průvodce labyrintem frankismu.⁵⁷

Lid měl pocit, že k žádným politickým změnám nedochází, jeho netrpělivost a nespokojenost neustále narůstaly. Manifestace za všeobecnou amnestii politických vězňů stejně jako stávky byly na denním pořádku. Vláda reagovala represemi. Dne 3. března 1976 došlo ve Vitorii k tvrdým srážkám mezi policií a stávkujícími, při kterých bylo zabito pět osob. To v Baskicku vyvolalo generální stávku. Události ze 3. března podnítily vytvoření opoziční fronty. Demokratická junta a Platforma se spojily a vytvořily Plat-juntu. Posílení opozice způsobilo ve vládě obavy. Události z Vitorie otřáslы její důvěryhodností a ukázaly její zpátečnické kroky. Dne 9. června kortesy schválily nový zákon o politických sdruženích. Ten počítal s úpravou trestního zákoníku a legalizací politických stran, což se však nestalo. Reformisté tyto kroky

⁵⁵ Paul PRESTON, *Historia de España, Historia 16*, 13, s.18.

⁵⁶ Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 90.

⁵⁷ Paul PRESTON, *Historia de España, Historia 16*, 13, s.18; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 90-91.

považovali za nedostačující, frankistický tábor je sledoval s nedůvěrou. Arias Navarro, neschopný vyjednávat ani s jednou, ani s druhou stranou, podal 1. července demisi.⁵⁸

Král jmenoval novým předsedou vlády Adolfa Suáreze. Suárez jako dřívější tajemník Movimienta znal dokonale frankistický systém a pod vedením Fernández Mirandy byl připraven rozložit ho zevnitř. Opozice byla ochotna podílet se na demokratické transformaci země, která měla být vedena z nitra frankistické legislativy. Celý proces transformace se točil kolem zákona o politické reformě. Smyslem bylo oživit kortesy novými poslanci zvolenými v demokratických svobodných volbách podle všeobecného volebního práva. Reforma měla zároveň umožnit legalizaci politických stran. Dne 8. září Suárez předložil svůj projekt politické reformy hlavním představitelům armády a stalo se nečekané. Za pomoci krále, který si u vojáků udržoval velkou autoritu a za podmínky, že komunistická strana zůstane stát mimo reformní proces, dosáhl Suárez souhlasu generálů. Následně byl zákon předložen před nejvyšší frankistické autority. K velkému překvapení byla reforma posledními frankistickými kortesy přijata.⁵⁹

Stalo se tak díky Suárezovým dokonalým přesvědčovacím schopnostem a díky jeho znalosti frankistické mentality. Při schvalování sehrál zásadní roli frankistický zvyk naprosté poslušnosti vůči autoritě. Pro ty zatvrzelejší měl Suárez připravenou celou škálu slibů ohledně funkcí v novém režimu, které však ve velké většině nedodržel. Zatvrzelce, kteří se opravdu přesvědčit nedali, pro jistotu poslal na „neodkladnou“ oficiální návštěvu Panamy. Zároveň všechny uklidňoval tím, že veškeré změny jsou prováděny v souladu s frankistickou legislativou, a tak se vlastně neděje, co by bylo caudillovi vadilo. Osud frankismu byl definitivně zpečetěn 15. prosince 1976, kdy 96% Španělů vyjádřilo souhlas se Suárezovou politickou reformou.⁶⁰

Přirozeným důsledkem přijetí reformy byl rozpad Demokratické koordinace na strany, které byly postupně legalizovány. Dalším krokem na úspěšném přechodu k demokracii měla být legalizace komunistické strany. Suárez, vědom si toho, že vojáci budou zuřit, stanovil termín operace na 9. dubna 1977, tedy období velikonočních prázdnin. Většina důležitých vojenských představitelů se nacházela mimo Madrid a po jejich návratu již bylo na nějaké protesty pozdě. Reakce vojáků byla bouřlivá a Španělsko se tak ocitlo v nejvážnější politické krizi v období transformace. Suárez nechal vojákům v rámci prevence proti puči dočasně drasticky snížit dodávky benzínu a jejich horké hlavy po

⁵⁸ Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 759.

⁵⁹ Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 94-97.

⁶⁰ Tamtéž, s. 97-98.

čase vychladly. Větší problém představovali teroristé z ETA. Jejich hlavními požadavky byly především založení samostatného baskického státu a politická amnestie. Oba byly absolutně nepřijatelné. Na baskickou samostatnost by vojáci posedlí jednotou vlasti mohli reagovat další občanskou válkou. Otázka amnestie pak byla ještě složitější z toho důvodu, že mnozí političtí vězni měli na svědomí atentáty, při kterých zahynulo politicky neutrální civilní obyvatelstvo. Vláda nakonec ustoupila a Zákonem o amnestii otevřela věznice, pod podmínkou, že osoby, které se dopustily hrdelních zločinů, okamžitě opustí zemi. Tato podmínka nebyla nikdy zcela respektována.⁶¹

Dne 12. června 1977 se ve Španělsku konaly první všeobecné volby, kterým předcházela bouřlivá volební kampaň. Škála politických stran se rozrostla o UCD (Unión de Centro Democrático), která se stala platformou Adolfa Suáreze. Představovala alianci pěti hlavních politických frakcí konzervativních křesťanských demokratů, křesťanských demokratů, sociálních demokratů, liberálů a Los Azules, kteří byli vlastně zástupci Movimienta. UCD zaměřila svou předvolební kampaň převážně na ženy a vyplatilo se, právě ony zajistily UCD přes 60 % hlasů. Celková účast byla vysoká – 79,8 % voličů, z nichž 90% hlasovalo ve prospěch změn. Extrémní pravice a levice u voleb propadly. Zvítězil zlatý střed – Suárezova UCD se 34,5 % hlasů následována PSOE, která získala 28,5 %. Prvními svobodnými volbami bylo definitivně skoncováno s Frankovým režimem, demokracie byla nastolena a nyní ji zbývalo jen upevnit.⁶²

Po volbách se vláda musela soustředit na problémy, které kvůli politické reformě ustoupily do pozadí. Prvním z nich byl problém hospodářský. Hrubý národní produkt zaznamenal v roce 1975 pokles na 0,8 %, životní náklady přitom stále stoupaly a nezaměstnanost se v roce 1977 dosáhla hodnoty 7 %. Na podzim 1977 zástupci jednotlivých politických uskupení podepsali tzv. Pakty z Moncloa. Úmluva měla za cíl nalézt řešení otázky terorismu, inflace, nezaměstnanosti, provést fiskální reformu, reformu systému sociálního pojištění a vyřešení dalších palčivých problémů, se kterými se země potýkala. Většina vytyčených cílů se nedočkala svého splnění, ale Pakt

⁶¹ Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 764- 765.. Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 98-100.

⁶² Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 765- 766.. Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 101-104.

z Moncloa významně posílil tendence k politické spolupráci a kompromisu a ukázal, že nebezpečí nové občanské války je zažehnáno.⁶³

Druhým problémem, kterým se vláda musela zabývat, bylo udělení autonomních statutů. Po volbách začali baskičtí a katalánští členové parlamentu usilovat o zakládání výborů, které by měly na starosti jejich přechod k autonomii. V případě Katalánska došlo k udělení autonomního statutu na konci června 1977, šéf Generalitat Taradalles na oplátku Suáreze ujistil o věrnosti monarchii a respektování jednoty Španělska. Baskická otázka byla o poznání složitější. Zejména kvůli teroristickým útokům skupiny ETA, ale také kvůli sporům týkajícím se Navarry, o níž byli Baskové přesvědčeni, že jim historicky náleží. Atmosféra sporů o autonomii brzy zaplavila i další oblasti včetně jinak umírněné Andalusie. Suárezova vláda po zvážení všech požadavků rozhodla, že o autonomních statutech se bude jednat jen s Katalánskem, Baskickem a Galicií.⁶⁴

Další úkol, který na vládu čekal, bylo vypracování ústavy. Referendum o ústavě se konalo 6. prosince 1978, volební účast byla podstatně nižší než v předchozích volbách. Dostavilo se 67,7 % voličů, z nichž 88 % se vyjádřilo pro ústavu. To však neplatilo o Baskicku, kde se ve třech provinciích k urnám nedostavilo 51 % voličů a dalších 23,5 % hlasovalo proti přijetí ústavy. I následné nové volby, ve kterých zvítězila opět Suárezova UCD, byly charakteristické značným poklesem účasti voličů. Lid byl politikou unaven. Tíživá ekonomická situace u lidí vyvolávala pocit, že se za Franka měli lépe. Krize probíhala i na politické scéně. UCD se Suárezovi díky napětí mezi jednotlivými složkami rozpadala pod rukama. Útoky ETA se neustále stupňovaly a Suárez ztrácel na popularitě. Dne 29. ledna 1981 podlehl tlaku a ohlásil svou demisi slovy: „*Podávám demisi, protože nechci, aby se demokratický systém, jaký jsme si všichni přáli, stal ve španělské historii opět pouhou epizodou.*“⁶⁵

Jmenování nového nástupce Leopolda Calvo Sotela vyvolalo v parlamentu dlouhou debatu. Dne 23. února mělo na závěr debaty proběhnout předepsané hlasování, které bylo však přerušeno pokusem o státní převrat. Podplukovník Antonio Tejero spolu se svými civilními gardisty vtrhli do kortesů a donutili poslance k poslušnosti. Ve Valencii mezitím generál Milans del Bosch vyjel do ulic se svými tanky. Spiklenci chtěli provést puč ve jménu krále, avšak bez jeho souhlasu. Situaci zachránil sám Juan Carlos, který se

⁶³ Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 108-109.

⁶⁴ Tamtéž 107 – 108.

⁶⁵ José Luis DE VILALLONGA, *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*, Praha 1995, s. 143-144; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 113 – 118.

několika telefonáty ujistil, že mu velká většina armády zachovává věrnost. V následném televizním vystoupení puč odsoudil a rozhodl tak o změně původního kurzu. Následujícího dne, když Tejero pochopil, že je docela sám, vzdal se s ostatními pučisty policii a poslanci byli osvobozeni. Posléze se ukázalo, že mozkem spiknutí byl generál Alfonso Armada. Tejero a Milans del Bosch měli posloužit jen, aby vyvolali chaos a odvedli špinavou práci počátečních politických represí. Pučisté špatně odhadli i nálady obyvatelstva. To sice demokracii kritizovalo, ale nikomu nešlo o návrat k frankismu, jako spíše o lepší fungování celého demokratického systému.⁶⁶

„Tejerazo“, jak se puč začal podle hlavního aktéra nazývat, přinesl tři zásadní důsledky. Král upevnil svou prestiž, neboť dokázal v rozhodujícím okamžiku zasáhnout ve prospěch demokracie. Druhým důsledkem bylo upevnění vlády Calva Sotela, který při konečném hlasování získal větší počet hlasů, než tomu bylo během předchozí debaty. Konečně třetím důsledkem bylo obnovení konsensu ve změněných podmínkách. Kabinet Calva Sotela tak byl sestaven výhradně z ministrů jeho vlastní strany, ačkoli PSOE zpočátku navrhovala koaliční vládu. Španělská demokracie byla stvrzena. Masové demonstrace ve španělských městech 27. února prokázaly, že proces je nevratný. Přes počáteční rozčarování se ukázalo, že vzpomínky na Franca jsou spíše hořké a že demokracie je hodnota, za kterou jsou Španělé ochotni bojovat. Poslední tečku za občanskou válkou a frankismem představoval rok 1982, kdy ve volbách zvítězila PSOE a ve Španělsku započala vláda socialistické levice.⁶⁷

⁶⁶ José Luis DE VILALLONGA, *Hovory s Juanem Carlosem králem španělským*, Praha 1995, s. 130-165; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 120.

⁶⁷ Antonio UBIERTO ARTETA, Juan REGLÁ CAMPISTOL, José María JOVER ZAMORA, Carlos SECO SERRANO, *Dějiny Španělska*, Praha 1995, s. 771-772; Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Olomouc 1997, s. 126.

4 Snaha o obnovení historické paměti

4.1. Hromadné hroby

Není pochyb, že po legalizaci komunistické strany roku 1977 se Španělsko vymanilo ze spárů frankismu a zařadilo se mezi demokratické státy. Přesto se však rány z občanské války nikdy zcela nezahojily. Proces transformace postrádal jakoukoli revizi frankismu. Frankovi kati zůstali nepotrestáni, zatímco odškodnění a uznání obětí represí se odsunulo na dobu neurčitou. Neschopnost postavit se minulosti čelem způsobila prázdnotu a znemožnila potomkům „poražených“ zacelit své rány, poražených, kteří si podle Franca nezasloužili být důstojně pohřbeni. Představovali je především oběti popravené bez předchozího soudu, které byly pohřbeny v hromadných hrobech bez jakékoli předchozí identifikace. Frankova smrt roku 1975 znamenala pro mnohé naději najít své „zmizelé“ blízké. Nesetkali se však se žádnou podporou ze strany veřejných subjektů. Obecní volby roku 1979 způsobily vytvoření demokratického ovzduší na některých radnicích a mnoho levicových starostů tak umožnilo lokalizovat některé hromadné hroby. Dne 14. září 1979 došlo k odhalení oblasti označené svědky v Torrevieja a byly objeveny ostatky třiceti tří osob popravených během občanské války. Tyto ostatky byly následně přemístěny a důstojně pohřbeny. Starosta, který celý proces podporoval, byl však souzen za zpronevěru veřejných prostředků, protože k exhumaci těl povolal pracovníky veřejně prospěšných prací a byla mu udělena pokuta ve výši padesát tisíc peset. Podobné iniciativy, které objevily pozůstatky popravených, identifikovaly je a řádně pohřbily, se objevily v Navaře, Asturii nebo la Rioja.⁶⁸

Po pokusu o puč roku 1981 se veškerá exhumace hromadných hrobů zastavila a ti, kteří se v minulosti nějaké exhumace zúčastnili, o ní odmítali podat svědectví. Vzpomínka na strach, který mnozí Španělé prožívali během frankismu, byla znovu oživena. Situaci nezměnilo ani vítězství PSOE. Zřejmě proto, že se jednalo o obnovenou stranu, která si nepřála být spojována se svou republikánskou minulostí. Vláda Felipa Gonzáleze neudělala nic pro znovunalezení zmizelých, politicky bylo výhodné na ně zapomenout. Dvacet pět let po Frankově smrti nebyly stále poskytnuty žádné informace, ba dokonce

⁶⁸ Elena YESTE, *La transición española. Reconciliación nacional a cambio de desmemoria: el olvido público de la guerra civil*, HISTORIA ACTUAL ONLINE. 2010. č. 21, s.7-9. Dostupné z: www.dialnet.uniroja.es/descarga/articulo/3193650.pdf staženo 22.2.2015; Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006, s. 266 – 267.

pomoc rodinám obětí, a téma zmizelých představovalo i nadále tabu. Všechny náklady na vyšetřování, lokalizaci, vyhloubení a exhumaci hrobů připadaly na vlastní iniciativu jednotlivců, jejichž prostředky byly přirozeně nedostatečné.⁶⁹

Výrazný zlom nastal 28. října 2000, kdy bylo v Priaranza del Bierzo odhaleno třináct těl v masovém hrobu. Místo, kde došlo k exhumaci, označil muž, který byl roku 1936 falangisty přinucen těla těchto třinácti mužů pohřbít. Mezi exhumovanými byl i dědeček novináře a sociologa Emilia Silvy. Případ Emilia Silvy se brzy objevil v časopise *Interviú* a způsobil, že rodiny obětí frankistických zločinů začaly pomalu ztrácet strach mluvit o svých zemřelých. Mnozí kontaktovali Emilia Silvu ve snaze napodobit jeho případ a nalézt pomoc při hledání svých blízkých. Zrodila *Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica*, která se stala první organizací zabývající se lokalizací obětí občanské války. Jejím současným předsedou je právě Emilio Silva. Asociace se spojila se *Service Civil Internacional* v Zurichu a tato instituce následně zorganizovala mezinárodní pracovní tábor v Leónu, kde mělo dojít k dalšímu otevírání masových hrobů. Zatímco sdělovací prostředky šířily zprávy o hromadných hrobech, stát a autonomní společenství si odmítaly vzít problematiku exhumací a identifikací obětí na starost. Oficiální odpovědí bylo vždy jen mlčení.⁷⁰

Roku 2002 došlo k otevírání hrobu v Piedrafita de Babia za přítomnosti novinářů a televizních štábů, bylo objeveno sedm těl republikánských vojáků zavražděných roku 1938. Doufalo se, že když dobrovolníci z řad archeologů očišťovali ostatky a pracovní skupiny otvíraly další hroby, stát zajistí alespoň identifikaci těl. Zatímco soudkyně z Villablino přislíbila, že těla z Piedrafita budou podrobeny testům DNA, 16 července parlamentní skupiny z Izquierda Unida vznesly ve vládě následující připomínku: „*Odhaduje se, že zůstává pohřbených více než třicet pět tisíc osob, které byly zavražděny nacionálním táborem a jsou dosud zmizelé v hromadných hrobech. Po skončení občanské války, frankistická diktatura uhradila exhumaci a přemístění svých těl [...]. Nyní po čtyřiceti letech diktatury a dvaceti pěti letech demokracie se snažíme zjistit totožnost těch mužů a žen, kteří byli zavražděni a zmizeli, protože obhajovali legitimně zřízený pořádek [...]. Proto by měla španělská vláda vynaložit potřebné*

⁶⁹ Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006, s. 268 – 269.

⁷⁰ Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006, s. 269-270; Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 9-10; Francisco FERRÁNDIZ MARTÍN, *Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 7 (2007). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es> staženo 22.2.2015

*prostředky k odhalení všech hromadných hrobů na španělském území, přistoupit k identifikaci ostatků těchto osob a moci je tak navrátit jejich rodinám. Touto formou by byly tisíce zmizelých vysvobozeny ze zapomnění a navrátila by se důstojnost jejich vzpomínce a jejich rodinám“.*⁷¹ Odpověď na tuto otázku však přišla až po několika měsících a o možném zapojení státu do celé problematiky se vůbec neuvažovalo.

Dne 6. září 2002 asociace dokončila první exhumace mimo provincii León, ale nestačila vyhovět všem žádostem, které přicházely z celého Španělska, a navíc postrádala finanční prostředky. Proto o měsíc později vytvořila další sekce v Gijónu, Valladolidu a Extremaduře. Otázka zmizelých byla předestřena na Kongresu poslanců dvěma jeho členy. Předseda tehdejší vlády, José María Aznar z pravicové Partido Popular, se vyjádřil, že je třeba nechat minulost minulostí, protože Španělé se chtějí dívat do budoucna. Dne 11. listopadu 2002 publikoval New York Times článek, který se vztahoval k procesu revize historie frankismu. *„Vláda však novou éru otevřenosti nepřijala. Možná to není překvapující, když zvážíme, že konzervativní Partido Popular předsedy vlády José María Aznara vyrostla částečně z frankistických kořenů a političtí veteráni, kteří jsou spojováni s Frankovou érou, zůstávají v blízkosti vlády“.*⁷²

Možná právě díky tomuto tvrzení podpořilo Partido Popular 20. listopadu spolu s ostatními stranami rezoluci ústavní komise, která odsuzovala frankismus: *„Kongres poslanců potvrzuje ještě jednou povinnost naší demokratické společnosti přistoupit k morálnímu uznání všech mužů a žen, kteří se stali oběťmi španělské občanské války, stejně jako těch, kteří později trpěli represí frankistické diktatury. Naléháme, aby jakákoli iniciativa vyvolaná rodinami postižených, byla dokončena, aby především v regionální oblasti obdržela podporu institucí. Aby se v každém případě zabránilo oživit staré rány nebo rozdmýchat občanské střetnutí“.*⁷³ Jak je patrné z předchozího, vláda sice frankismus odsoudila, ale sama se nehodlala zapojit do procesu obnovení

⁷¹ Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006, s. 271.

⁷² <http://www.nytimes.com/2002/11/11/world/spaniards-at-last-confront-the-ghost-of-franco.html?pagewanted=1> staženo 20. 3. 2015 *„But the government has not embraced the new era of openness. Perhaps that is not surprising considering that Prime Minister José María Aznar's conservative Popular Party grew partly from Francoist roots and veteran politicians with connections to the Franco era remain close to the government.“*

⁷³ http://www.congreso.es/public_oficiales/L7/CONG/BOCG/D/D_448.PDF staženo 20.3.2015 *„El Congreso de los Diputados reafirma una vez más, el deber de nuestra sociedad democrática de proceder al reconocimiento moral de todos los hombres y mujeres que fueron víctimas de la guerra civil española, así como de cuantos padecieron más tarde la represión de la dictadura franquista. Instamos a que cualquier iniciativa promovida por las familias de los afectados que se lleve al cabo en tal sentido, sobre todo en el ámbito local, reciba el apoyo de las instituciones evitando, en todo caso, que sirva para reavivar viejas heridas o remover el rescoldo de la confrontación civil“.*

historické paměti. Je zřejmé, že v politickém prostředí jsou otevírání hrobů nakloněny především levicové strany. Pravice je přirozeně proti a argumentuje nejčastěji tím, že otevření hrobů znamená i otevření starých ran a traumat. Španělsko je i po Frankově smrti rozděleno na dva tábory. Četné polemiky vznikají i v rámci celého hnutí za památku obětí frankismu. Některé organizace jako například *Asociación Archivo Guerra y Exilio* nebo *Asociación de Familiares y Amigos de la Fosa Común de Oviedo* vidí exhumace jako „smazání genocidy“ a zastávají názor, že by hroby měly zůstat tam, kde jsou. Navrhují učinit je důstojnějšími jejich lokalizací, ohraničením, uznáním, umístěním pamětního monolitu a zavedením rituálů, které by uctily a udržely při životě památku obětí. Exhumace by podle nich jen zničily příštím generacím klíčová místa památky na frankistickou represí.⁷⁴

Naproti tomu stojí organizace, mezi nimi již zmíněná *Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica* nebo *Foro por la Memoria*, které vidí nezbytně nutné exhumace podpořit. Aby zajistily kvalitu exhumací, jsou tyto organizace vybaveny protokoly k výzkumu, který exhumacím předchází (lokalizace hrobů, okolnosti popravy, totožnost obětí), k rozhovorům s přeživšími a s rodinami obětí, k vlastní exhumaci a k nakládání s nalezenými ostatky. Pro tyto účely uzavřely dohody o spolupráci se soudními antropology, archeology, historiky, kulturními antropology a psychology. Organizace tímto odpovídají na výtky ohledně nedostatku profesionality, která pramenila především z nedostatku zkušeností při prvních exhumacích a z absence oficiální podpory kvůli které byly exhumace prováděny s nedostatečným rozpočtem a za pomoci dobrovolníků.⁷⁵

Mezi dobrovolníky byli i lidé, kteří začali návštěvou archivů a následně se věnovali pátrání po zmizelých, které frankismus zanechal. Procházeli vesnice dveře od dveří, aby si promluvili se staršími lidmi a získali tak ústní svědectví, které je ve většině případů jediným zdrojem informací o zvěrstvech páchaných během občanské války.

Dobrovolníci z řad psychologů připravují pozůstalé na frustraci z neúspěchu, pokud nenajdou, co hledali, nebo na smíšené pocity, které někdy nález ostatků doprovází. Ty přicházejí, především když jsou na těle viditelné důkazy o jeho posledních momentech:

⁷⁴ Francisco FERRÁNDIZ MARTÍN, *Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 7 (2007). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es> staženo 22.2.2015; Virginie RANDO, *Memoria y silencio en la Transición, a partir de la Ley de Amnistía de 1977*. Dostupné z: <http://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-00926189/document> staženo 22.2.2015.

⁷⁵ Francisco FERRÁNDIZ MARTÍN, *Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 7 (2007). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es> staženo 22.2.2015;

zlomené kosti, kulky v lebce a podobně. Guillermo Fouce od *Psicólogos sin Fronteras* vysvětluje: „*Bez těla se smutek nikdy nezažije. Rozpoznat tělo je první krok k přijetí ztráty.*”⁷⁶ Mnoho rodin obětí občanské války strávilo sedmdesát let hledáním těla a najít ho je přesně to, co nazývají „zacetit ránu“. Psychiatr Carlos Castilla del Pino řekl o svých zkušenostech s exhumacemi: „*Nikdy nemluvili o pomstě, odplatě, ani ničem podobném [...]. Nechtějí otevřít rány, ale zavřít, jednou provždy, tu svojí. Nenávist umírá, uhasne, ale potřeba pojmenovat mrtvé, uctít je, ne. Vždy přichází okamžik, ve který je potřeba ukončit to nekonečné trauma*“.⁷⁷

Emilio Silva zastává názor, že moci osvobodit ostatky zavražděných během občanské války nebo frankistické diktatury je právo rodin, které jim nemůže nikdo upírat. *Je to moje krev a trápí mě, že je někde pohozený. Chci ho pohřbít ve vesnici vedle svojí matky. Kdo to nechápe?*“, ptal se v roce 2008 syn jednoho pohřešovaného. Nevědět, kde jsou pohřbeni Španělé, kteří byli poraženi v občanské válce, znemožňuje jejich rodinám uzavřít smutnou etapu. Ztráta je bolestná v každém případě, ale absence těla ji ještě umocňuje, dělá z ní jakýsi věčný trest. Ačkoli se tito Španělé již necítí jako poražení, mají právo získat zpět svou minulost, minulost svých předků, protože tvoří součást jejich identity.⁷⁸

4.2. Případ Baltasara Garzóna

V červenci roku 2007 zástupci Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica spolu s rodinami obětí předložili Audiencia Nacional první trestní oznámení v souvislosti s pohřešovanými během občanské války a frankismu. Soudce Baltasar Garzón si před přijetím žalob od státu vyžádal soupis obětí, který, překvapivě, nikdo

⁷⁶ Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 12. „*Sin cuerpo el duelo no se cierra. Reconocer el cadáver es el primer paso para asumir la pérdida.*“

⁷⁷ Tamtéž, s. 12-13. „*Jamás han hablado de venganza, de revancha o de nada que se les parezca [...]. No piensan en reabrir heridas, sino en cerrar, de una vez, la suya. El odio muere, se extingue, pero la necesidad de ponerle nombre a los muertos, de honrarlos, no. Siempre llega un momento en que hay que poner fin a ese trauma interminable*“.

⁷⁸ Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 13; Enrique GONZÁLEZ DURO, *La sombra del general. Qué queda del franquismo en España*, Barcelona 2006, s. 276.

neměl. Ve zprávě zpracované Comisión Interministerial para el estudio de la situación de las víctimas de la Guerra Civil y del Franquismo ⁷⁹ je uvedeno:

- „Rozptýlení ostatků po celém španělském území, jejich přesný počet a umístění jsou dosud neznámé.
- Neexistuje soupis zmizelých osob. Zpráva Dr. Lorente Acosta z Institutu soudní medicíny v Granadě hovoří o třiceti až čtyřiceti tisících osob.“ ⁸⁰

Tato Garzónova žádost o soupis obětí dokazovala, že v tak důležité části španělských dějin jako je občanská válka, dosud existuje hluboká propast. Nakonec to byly opět rodiny obětí, kdo odvedl všechnu práci. Dne 22. září roku 2008 se dostavily před Audiencia Nacional vybaveny seznamem, který čítal 143353 pohřešovaných. Garzón se stal jediným občanem Španělska se státním seznamem obětí frankismu. Přibližně měsíc po jeho obdržení a 32 let po obnovení demokracie otevřel kauzu proti frankistickým zločinům, které shledal zločiny proti lidskosti. Zároveň povolil exhumaci devatenácti hrobů po celém Španělsku včetně hrobu s ostatky Federica García Lorcy. ⁸¹

Garzónovo rozhodnutí čelilo velkému množství odpůrců včetně státního zastupitelství. Nejvyšší státní zástupce Javier Zaragoza ho obvinil z otevření všeobecné kauzy, která znásilňuje pravidla trestního procesu. Požádal o neplatnost vyšetřování, které se podle něho snažilo soudit dávno promlčené skutky. Ve svém usnesení z 18. listopadu 2008 se Garzón zdržel případu ve prospěch soudů, na jejichž území se hroby nacházejí. O deset dní později ho Audiencia Nacional shledala nekompetentního k vyšetřování případu obětí frankismu. Záležitost pokračovala u Nejvyššího soudu, kdy na Garzóna podalo ultrapravicové sdružení Manos Limpias žalobu pro zneužití úřední moci a překročení kompetencí ve vyšetřování zmíněného případu. Žalobu na Baltasara Garzóna brzy podala i Falange Española de las JONS, ta byla však z formálních důvodů zamítnuta. ⁸²

⁷⁹ Komise zřízená vládou k přípravě Zákona o historické paměti, která měla na starosti zmapovat pomoc obětem frankismu během transformace a analyzovat současnou situaci.

⁸⁰ Informe general de la comisión interministerial para el estudio de la situación de las víctimas de la guerra civil y del franquismo. Dostupné z: <http://www.memoriahistorica.gob.es/NR/rdonlyres/1EFDEBCA-3CD0-4A97-8688-6D6F68A5D6C9/0/InformeVictimas.pdf> staženo 27.3.2015 „Dispersión de enterramientos por toda la geografía de España, cuyo número y ubicación precisos aún se desconocen. Inexistencia de un censo de personas desaparecidas. El informe del Dr. Lorente Acosta (del Instituto de Medicina Legal de Granada) se refiere a un cifra de entre treinta mil y cuarenta mil personas.“

⁸¹ Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 18 – 20; http://elpais.com/elpais/2010/04/07/actualidad/1270628220_850215.html staženo 27.3.2015.

⁸² http://elpais.com/elpais/2010/04/07/actualidad/1270628220_850215.html staženo 27.3.2015; http://elpais.com/elpais/2010/03/25/actualidad/1269508638_850215.html staženo 25.3.2015.

Dne 24. dubna 2010 se Garzón odvolal proti rozhodnutí soudce Nejvyššího soudu Luciana Varely, jehož jednání označil jako předpojaté a žádal o jeho vyloučení z případu. To však bylo zamítnuto pro nedostatek důkazů. Dne 12. 5. Luciano Varela opět otevřel případ Garzónova vyšetřování frankistických zločinů a o dva dny později byl jmenovaný soudce jednomyslně suspendován ze svých funkcí v Audiencia Nacional. Ještě než bylo známé toto rozhodnutí, požádal Garzón o přeložení k Mezinárodnímu trestnímu soudu do Haagu, kterému bylo vyhověno. Podle Emilia Silvy se tak stal posledním exulantem frankismu.⁸³

Ve Španělsku byly reakce na Garzónův případ nejednoznačné. Na jedné straně byla uspořádána řada protestů na podporu Baltasara Garzóna, na straně druhé byli tací, kteří se radovali, že je vyšetřování frankistických zločinů u konce. V zahraničí byla situace o poznání jasnější. Zástupci Amnesty International, Human Rights Watch a Mezinárodní výbor právníků vyjádřili Garzónovi podporu a shodli se na tom, že proces napadá nezávislost soudní moci a má mít zastrašující efekt pro ostatní právníky, kteří analyzují zločiny proti lidskosti. Podle zástupce Human Rights Watch Reeda Brodyho je to poprvé, co je soudce souzen za to, že hájí lidská práva. Dále dodává, že Španělsko bude konečně někoho soudit v souvislosti se zločiny spáchanými během diktatury a tím někým není nikdo jiný, než soudce, který se pokusil tyto zločiny vyšetřit. Proces proti Garzónovi odsoudil i deník New York Times, který ho označil za „*znepokojující ozvěnu totalitního myšlení Frankovy éry*“. Stejný postoj zaujal i Le Monde Diplomatique, který poukázal na to, že za Garzónovým případem stojí právo obětí na morální odškodnění, právo na to oficiálně ustanovit na základě prokázaných zvěstev, že frankismus byl hanebnost.⁸⁴

Kauza proti Baltasaru Garzónovi přilákala zahraniční pozornost a zobecnila debatu okolo exhumace hromadných hrobů a revize procesu přechodu k demokracii. Hromadné hroby se proměnily v nástroj mobilizace veřejné debaty. Rodiny pohřešovaných ztratily strach a nežádají již jen o navrácení ostatků svých blízkých. Žádají pravdu, svobodu a odškodnění. Hnutí se stalo nezastavitelným. Stalo se výzvou pro všechny. Pro politiky,

⁸³ http://elpais.com/elpais/2010/03/25/actualidad/1269508638_850215.html staženo 25.3.2015.; http://www.larazon.es/2919-la-fiscalia-rechaza-las-acusaciones-de-garzon-contra-el-juez-varela-ULLA-RAZON_258690#.Tt1eArpwX1fdhj staženo 27.3.2015; Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 20.

⁸⁴ Araceli MANJÓN-CABEZA OLMEDA, 2012: *Las posibilidades legales de la memoria histórica*, Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología, 2012. Dostupné z: <http://criminet.ugr.es/recpc/14/recpc14-12.pdf> staženo 15.11.2014; <http://www.elmundo.es/elmundo/2012/01/23/espana/1327323147.html> staženo 29.3.2015; http://elpais.com/elpais/2010/04/08/actualidad/1270714618_850215.html staženo 29.3.2015.

kteří musí odškodnit oběti, pro soudce, kterým asociace oznamují nálezy lidských ostatků v hromadných hrobech se známkami násilné smrti, i pro historiky. Ti se mohou omezit na studium minulosti, která není aktuální, nebo přispět k tomu, aby paměť, která se utváří, nebyla jen pamětí moci a dospět tak pomocí kolektivní paměti poražených k „usmířené národní paměti“.⁸⁵

⁸⁵ Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 21-22.

5 Valle de los Caídos

Dne 1.4.1959 Franko inauguroval Valle de los Caídos, stavbu, díky které se snažil vzdorovat času a zapomnění. Již v průběhu občanské války se ve Frankovi zrodila myšlenka postavit pomník, který by plnil pohřební funkci a který by ho učinil nesmrtelným. Valle de los Caídos se stalo největším památníkem občanské války, ve kterém je pohřbeno 33 847 osob. Zatímco pro některé symbolizuje smír, pro jiné je spíše ostudou. Demokracie po několika desítkách let stále nenašla řešení, které by uspokojilo všechny Španěly. Po skončení bratrovražedného boje začal Franko hledat místo pro památník, kterým by vzdal poctu padlým. Nalezl ho v Sierra de Guadarrama, v údolí zvaném Cuelgamuros. Stavba byla zahájena 1. dubna 1940 k příležitosti prvního výročí konce občanské války. Během slavnostního zahájení přečetl Franko dekret předsedy vlády, který jasně odhaloval cíl stavby:⁸⁶

„Rozměr naší křížové výpravy, hrdinské oběti, které vítězství zahrnuje a význam, který pro budoucnost Španělska měla tato epopej, nemůžou zůstat zvěčněny jednoduchými pomníky, kterými se ve městech běžně připomínají události naší historie a slavné události našich předků.

Je nutné, aby kameny, které se pozvednou, měly velikost starobylých památníků, aby vzdorovaly času a zapomnění a aby představovaly místo pro meditaci a odpočinek, na kterém budoucí generace vzdají čest a obdiv těm, kteří jim zanechali lepší Španělsko.

*Těmto účelům odpovídá výběr odlehlého místa, na kterém bude pozvednut impozantní chrám našich mrtvých, ve kterém se po staletí bude prosit za ty, co padli na cestě Boha a vlasti. Věčné poutní místo, na kterém velkolepá příroda poskytne důstojné prostředí místu, na kterém budou odpočívat hrdinové a mučedníci křížové výpravy“.*⁸⁷

⁸⁶ <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015; Queralt SOLÉ I BARJAU, *Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 9 (2009). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es/9/articulos/9a009.pdf> staženo 10.3.2015.

⁸⁷ Queralt SOLÉ I BARJAU, *Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 9 (2009). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es/9/articulos/9a009.pdf> staženo 10.3.2015. „La dimensión de nuestra Cruzada, los heroicos sacrificios que la victoria encierra y la trascendencia que ha tenido para el futuro de España esta epopeya, no pueden quedar perpetuados por los sencillos monumentos con los que suelen conmemorarse en villas y ciudades los hechos salientes de nuestra Historia y los episodios gloriosos de nuestros hijos. [...] Es necesario que las piedras que se levanten tengan la grandeza de los

Charakter stavby odhaluje i článek Tomase Borrarse pro deník ABC: „*V srdci tohoto pohoří spojí svůj popel mrtví křížové výpravy, tak jako byli spojeni na bitevních polích, vězeních a čekách.*”⁸⁸ *Hrdinové a mučedníci. Důstojné pochování pro ty, kteří se obětovali pro záchranu vlasti. Bez rozdílu, generálové a vojáci, ne ti neznámí, protože španělští vojáci mají všichni před námi a před Bohem své jméno. Ti ubozí, kteří byli popraveni za svítání, bledého svítání rudých hlídek. Lidé ze všech regionů potrestaní násilnou vlnou, která chtěla zahubit všechny dobré Španěly.*⁸⁹

Práce započaly na jaře roku 1940. Architekt Pedro Muguruza, který vedl projekt, měl s Frankem od počátku neshody kvůli proporcím díla. Muguruza nebyl zastáncem kolosálních rozměrů, kterých chtěl Franko dosáhnout. Stavba navíc pokračovala velice pomalu. Skála odolávala a finanční prostředky pomalu docházely. Franko byl stále více znepokojen, protože jeho původní záměr byl otevřít památník v dubnu 1941. Pomalý průběh prací připisoval zednářským konspiracím.⁹⁰

Na výstavbě Valle de los Caídos se z velké části podíleli republikánští vězni. V době započatých prací byly madridské věznice v žalostném stavu a vězni tak byli nuceni žít v nelidských podmínkách. Špatná strava, nemoci a nevyhovující hygienické podmínky byly každodenní realitou. Když se pak objevila možnost odpracovat si trest v Cuelgamuros, mnozí o ni usilovali jen proto, aby se mohli nadýchat čerstvého vzduchu. Stavby probíhaly na třech stanovištích. První se nacházelo v kryptě, kde dělníci hloubili tunel za pomoci dynamitu. Druhá skupina pracovala na stavbě přístupové cesty a třetí měla na starosti vybudovat klášter. Většina pracovníků si odpykávala velmi dlouhé tresty, práce na výstavbě Valle de los Caídos jim je však zkracovala. Za každý odpracovaný den jim byl trest zkrácen o další dva. Denní mzda

monumentos antiguos, que desafíen al tiempo y al olvido y que constituyan lugar de meditación y de reposo en que las generaciones futuras rindan tributo de admiración a los que les legaron una España mejor. [...] A estos fines respone la elección de un lugar retirado donde se levante el templo grandioso de nuestros muertos en que por los siglos se ruegue por los que cayeron en el camino de Dios y de la Patria. Lugar perenne de peregrinación en que lo grandioso de la naturaleza ponga un digno marco al campo en que reposen los héroes y mártires de la Cruzada.“

⁸⁸ Republikánské zařízení, které zadržovalo, soudilo a popravovalo příslušníky opačného tábora.

⁸⁹ Tomas BORRAS, *Novena maravilla: el Valle de los Caídos*, ABC, Madrid 21. 7. 1957. Dostupné z: <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1957/07/21/031.html> staženo 23.4.2015 „*Pues en el seno de esa cordillera, los muertos de la Cruzada van a reunir sus cenizas, como reunidos estaban en los apretados batallones o en las cárceles y checas. Héroes y mártires. Para ellos digna sepultura una maravilla, ya que la precedió la maravilla de inmolarsé por la salvación de la Patria. Indistintos, generales, soldados no de esos „desconocidos“, porque los soldados españoles todos tienen apellido ante Dios y ante nosotros; pobres fusilados de madrugada, „la madrugada lívida“ de las patrullas rojas, seres de todas las regiones castigadas por la ola vesánica que veía en cada buen español un enemigo a exterminar.*“

⁹⁰ <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015.

představovala dvě, čtyři nebo pět peset podle nebezpečnosti práce a rodinných podmínek.⁹¹

Existuje polemika o tom, kolik osob při stavbě zemřelo. Doktor Ángel Lausin, který v Cuelgamuros vykonával funkci lékaře, hovoří o 14 mrtvých: „*Ano, mrtvých bylo čtrnáct za celou dobu stavby, já jsem tam působil prakticky od počátku. Pokud došlo k nějakému smrtelnému zranění, zavolali mě; já jsem ho prohlédl a uvědomil soud v El Escorialu; přijel soudce, udělal si poznámky, odvezli si ho do El Escorialu a na hřbitově provedli pitvu.*“⁹² V těchto statistikách však nejsou zahrnuti ti, kteří zemřeli následně v nemocnicích, nebo na následky silikózy.⁹³

Franko Valle de los Caídos často navštěvoval a osobně na stavbu dohlížel. Roku 1950 musel Pedro Muguruza kvůli nemoci práci zanechat, nahradil ho architekt Diego Méndez. Frankovy představy se lišily od Muguruzových a s jeho způsobem práce nebyl příliš spokojen, v Méndezovi naopak našel pro své dílo dokonalého spojence. Ten zdvojnásobil rozměry baziliky, aby vzbudil dojem monumentálnosti, o kterou Franko usiloval, a navrhl 150 metrů vysoký kříž, který monumentu vévodí. „*Mohl najmout architekty, mohl vyhlásit konkurz...ale chtěl být tím iniciátorem, tím, kdo načrtne realizátorům koncept. Vzal na sebe tuto zodpovědnost, v tomto případě i zodpovědnost estetickou. Vše mu připadalo chudé, ploché, ubohé ve srovnání s velikostí těch, kteří zemřeli pro tu nejlepší věc. Bylo třeba najít něco originálního nevídané monumentality.*“ Popsal Frankův záměr Diego Méndez.⁹⁴

Franko ustanovil, že Valle de los Caídos nebude jen pouhý pomník, ale také místo modlitební. Chtěl, aby se tam usadil církevní řád a také chrámový sbor, aby tak byla liturgiím dodána potřebná vážnost. Výběrem řádu byl pověřen Frankův přítel bratr Justo Pérez de Urbel. Vláda podepsala smlouvu s mnichy ze Silos a v červenci 1958 se jedna z jejich skupin přemístila z Burgosu do Cuelgamuros. Ve Valle de los Caídos se tak usadila komunita benediktýnů, jejímž prvním opatem se stal Pérez de Urbel.

⁹¹ Daniel SUEIRO, *La verdadera historia del Valle de los Caídos*, Madrid 1977, s. 70-71; <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015.

⁹² Daniel SUEIRO, *La verdadera historia del Valle de los Caídos*, Madrid 1977, s. 76.

⁹³ <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015.

⁹⁴ Tomas BORRAS, *Novena maravilla: el Valle de los Caídos*, ABC, Madrid 21. 7. 1957. Dostupné z: <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1957/07/21/031.html> staženo 23.4.2015 „*Pudo llamar a un grupo de arquitectos, pudo convocar un concurso...pero quería ser él iniciador, él quien trazara el esquema a los realizadores. Aceptó para sí esa responsabilidad, como tantas, en esa ocasión responsabilidad estética, incluso. Todo le parecía pobre, chato, mezquino para la alta grandeza de los pericidos por la mejor de las causas.Había que buscar un punto de arranque original y de monumentalidad inedita.*“

V roce 1958 byly práce téměř dokončeny a byly zahájeny přípravy, které měly proměnit Valle de los Caídos v největší mauzoleum občanské války. Radnice byly pověřeny vypracováním seznamů obětí občanské války a mapami hromadných hrobů. Tyto seznamy však měly zahrnovat pouze oběti z nacionálního tábora. Brzy se však ukázalo, že mnoho vdov frankistických vojáků nedalo povolení k přesunu ostatků svých manželů do Valle de los Caídos. Režim se tak ocitl v situaci, kdy neměl dostatek těl k naplnění ohromné krypty. Franko tedy pozměnil svá kritéria. Ti, kdo si zasloužili být ve Valle de los Caídos pohřbeni, museli být Španělé a zároveň katolíci. To je patrné z Frankova rozhovoru se svým bratrancem Franciscem Francem Salgado-Araujem, který se ve svých denících vyjádřil takto:

Hovořili jsme o Valle de los Caídos a já jsem mu řekl, že některým sférám se nelíbilo, že v kryptě budou moci být pohřbeni ti, co padli v rámci obrany křížové výpravy spolu s rudými, kteří by měli zůstat tam, kde jsou. A že jsem také zaslechl, že ho k tomu inspirovala katolická církev. Franko mi odpověděl: „Je pravda, že tu byly nějaké náznaky o opomenutí příslušnosti k jednotlivým táborům u zemřelých katolíků. Myslím, že je to správné, v rudém táboře byli mnozí, kteří věřili, že plní nějakou povinnost vůči Republice a mnozí, kteří byli mobilizováni násilím. Pomník nebyl vybudován, aby nadále dělil Španěly na dva nesmiřitelné tábory. Byl vybudován, a takový byl vždy můj záměr, jako vzpomínka na vítězství nad komunismem, který se pokoušel ovládnout Španělsko. Tímto je ospravedlněné mé přání, že zde můžou být pohřbeni padlí katolíci z obou táborů.“⁹⁵

Jednání bylo však i nadále velmi nerovné. Zatímco rodiny vítězů byly před umístěním do Valle de los Caídos kontaktovány, aby udělily svůj souhlas, rodiny poražených nikoli. Republikánské oběti byly ve velké většině pohřbeny v hromadných hrobech mimo hřbitovy bez jakékoli identifikace, a proto jejich rodiny být uvědomeny ani nemohly. Dne 17. 3. 1959, několik dní před oficiální inaugurací dorazily do Valle de los

⁹⁵ Queralt SOLÉ I BARJAU, *Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid*, HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Número 9 (2009). Dostupné z: <http://hispanianova.rediris.es/9/articulos/9a009.pdf> staženo 10.3.2015 *Hablamos después del Valle de los Caídos y le digo que en algunos sectores había sentido mal que se pudieran enterrar en la cripta lo mismo los que cayeron defendiendo la Cruzada que los rojos, que para eso aquéllos están bien donde están. Y que también había oído elogios suyos diciendo que estaba inspirado por la Iglesia Católica. Franco me dice: „En efecto, es verdad que había alguna insinuación muy correcta sobre el olvido de la procedencia de bandos en los muertos católicos. Me parece bien, pues hubo muchos en el bando rojo que lucharon porque creían cumplir un deber con la República, y otros por haber sido movilizados forzosamente. El monumento no se hizo para seguir dividiendo a los españoles a dos bandos irreconciliables. Se hizo, y ésa fue siempre mi intención, como recuerdo de una victoria sobre el comunismo que trataba de dominar a España. Así se justifica mi deseo de que se pueda enterrar a los caídos católicos de los bandos.“*

Caídos první ostatky. Republikáni neměli ani na pohřebišti stejné podmínky jako nacionalisté. Nebyl znám jejich původ, jednotka, ke které náleželi v případě, že se jednalo o vojáky, příčina smrti, ani místo pohřbení. Žádný voják republikánského tábora nebyl pohřben s příslušnou poctou a nekonal se žádný pohřeb na památku zavražděných v povstalecké oblasti. Těla sloužila pouze pro statistiku, stali se z nich Španělé beze jména. Z 33 847 osob pohřbených ve Valle de los Caídos je 12 410 neidentifikovaných.

96

Dne 1.4.1959 Franko inauguroval nejsymboličtější pomník režimu. Ve svém projevu nezmínil ani usmíření, ani padlé republikány. „*Naše válka evidentně nebyla jen další občanský boj, ale opravdová křížová výprava. Nikdy nebylo v naší zemi dáno v tak krátkém čase tolik velkých příkladů hrdinství a svátosti, bez jediné slabosti, bez odpadnutí nebo rekapitulace. Ale boj dobra se zlem nekončí tím velkým vítězstvím. Antišpanělsko bylo přemoženo a poraženo, ale není mrtvé*“.⁹⁷ Valle de los Caídos se nestalo pomníkem usmíření, ale pomníkem, který oslavoval vítězství nacionalistů. Dne 23. 11. 1975 v něm nalezl svůj poslední odpočinek i Franko. Valle de los Caídos se tak namísto pomníku padlým stala pomníkem diktátora, pyramidou se svým faraónem uvnitř.

S příchodem demokracie v 80. letech země přeskočila stránku, o historické paměti nikdo nemluvil. Některé republikánské rodiny se však začaly ptát, co se stalo s jejich mrtvými? Mezi nimi byl i Faustos Canales a Carmen Sanz. Jeho otec a její dědeček, sousedé, byli popraveni nacionalisty roku 1936 v Pajares de Adaja. „*Otec 20. 8. 1936 za svítání odpočíval s matkou v našem domě. Zaklepali na dveře a odvedli si ho. Spolu s ním dalších šest lidí, mezi nimiž byla i jedna žena. Podle místních zvěstí byli popraveni a vhozeni do studny*“.⁹⁸ Díky své vytrvalosti získali v roce 2004 důkazy o tom, že jejich příbuzní byli vyndáni ze studny a pohřbeni ve Valle de los Caídos. „*Cítla jsem zlost,*

⁹⁶ <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015; Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 17-18.

⁹⁷ <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015 „*Nuestra guerra no fue, evidentemente, una contienda civil más, sino una verdadera cruzada. Jamás se dieron en nuestra patria en menos tiempo más y mayores ejemplos de heroísmo y de santidad, sin una debilidad, sin una apostata, sin un renunciamiento. Pero la lucha del bien con el mal no termina por grande que sea su victoria. La Antiespaña fue vencida y derrotada, pero no está muerta* „

⁹⁸ Tamtéž. „*Mi padre en la madrugada del 20 de agosto 1936 cuando descansaba con mi madre en su casa [...] llamaron la puerta y se lo llevaron. Junto a mi padre se llevaron a otras seis personas, entre ellas a una mujer. Y todos por rumores que había por rumores locales y del propio pueblo donde habían estado es que habían fusilados en la cuneta y que habían sido arrojados en un pozo*“.

bezmoc a asi jako hodně lidí i trochu znechucení. Cítala jsem opravdový odpor k tomu, že je vytáhli a po smrti použili k politickým účelům“⁹⁹, uvedla Carmen.

Poté, co se dozvěděli, že jejich blízcí jsou ve Valle de los Caídos, a získali potřebnou dokumentaci, se rozhodli pomník navštívit a získat jejich ostatky zpět. Faustos Canales dorazil na místo posledního odpočinku svého otce v březnu 2004 s cílem promluvit si s opatem Anselmo Álvarezem a dovršit úkol, který si předsevzal - odnést ostatky svého otce z místa, které je pro něj místem ostudným. Skutečnost se však ukázala jako mnohem složitější. Společenství benediktýnů rozhodlo, že nebudou přijímány další žádosti rodin, které mají zájem pohřbít ve Valle de los Caídos své blízké a nebudou probíhat ani další exhumace. Více než deset let poté ani Faustos, ani Carmen a ani nikdo jiný nebyli schopni získat těla svých blízkých zpět. Poslední forezní analýzy z roku 2011 ukazují, že identifikace je velice těžká. Navíc pro exhumaci těl by bylo nutné vyndat z krypty i ostatky jiných, jejichž rodiny s otevřením hrobů nesouhlasí. Podle profesora novodobých dějin na Universidad de Barcelona Ricarda Vinyese není současná situace, která znemožňuje identifikaci pohřbených, dílem osudu. *„Tahle ledabylost vlády nechat vše, jak je, způsobila, že kolumbária jsou ve špatných podmínkách, boří se a kosti se tak pomíchají. Zprávy forezních znalců jsou chaos, nemají ani DNA, ani záznamy. Provést identifikace je tak velice komplikované*“.¹⁰⁰

Vinyes připomíná, že to, co je dnes neuskutečnitelné, bylo možné v roce 1980. Toho roku byla provedena jediná exhumace, která kdy ve Valle de los Caídos proběhla. Rodiny obětí popravených v Navaře se spojily do výboru a spolu s pomocí historika Javiera Tusella soustavně vyvíjely tlak na vládu, aby mohla být krypta otevřena. Výsledkem byla exhumace 133 republikánů provedená ve vší diskrétnosti. Rodiny obětí z Pajarez de Adaja již takové štěstí neměly. Soudce Baltasar Garzón sice exhumace povolil, ale v zápětí na něho bylo podáno trestní oznámení za překročení kompetencí a exhumace byly zastaveny.¹⁰¹

Ricard Vinyes je také jedním z dvanácti členů Komise expertů pro budoucnost Valle de los Caídos, kterou v roce 2011 vytvořila vláda. Historikové, antropologové a filozofové

⁹⁹ Tamtéž. *„Sentí rabia, sentí impotencia y sentí, como me imagino que mucha gente, si es verdad, hasta un poco de asco. [...] Sentí verdadera repugnancia de saber que los sacaron y que después de muertos los usaron para fines políticos*“.

¹⁰⁰ Tamtéž. *„Ese dejadez de los gobiernos, ese ir apartandolo todo, lo que provocó es que los columbarios siguen en malas condiciones, se derrumbaran, los huesos se mezclaran. Los informes de los forenses son un chaos, ni DNAs ni historias. Es muy complicado hacer identificaciones*“.

¹⁰¹ <http://www.publico.es/espana/mi-padre-caja-198-cripta.html> staženo 28. 4. 2015; <http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/> staženo 13. 4. 2015.

rozdílných ideologií došli k závěru, že je nezbytně nutné zbavit Valle de los Caídos jakékoli ideologické konotace a dát mu nový význam. Pro nabytí tohoto nového významu navrhla komise vytvořit ve Valle de los Caídos Centro de Interpretación, které by mělo informativní a vzdělávací funkci a jehož úkolem by bylo ukázat návštěvníkům, jak se projekt výstavby zrodil, v jakém politickém kontextu vznikl a kdo u jeho zrodu stál. Dále objasnit úlohu republikánských politických vězňů během výstavby a symboliku celého komplexu spjatou s vítězstvím Franka v občanské válce a přáním proměnit v hrdiny a mučedníky ty, kteří zemřeli v samozvané křížové výpravě. V neposlední řadě by Centro de Interpretación disponovalo rejstříkem všech obětí pohřbených ve Valle de los Caídos včetně jejich biografii.¹⁰²

Komise také prověřuje postupující poškození, kterým Valle de los Caídos prochází. Stav celého pomníku, na kterém se neustále objevují nové trhliny způsobené vodou, a jeho komplikované udržování, vedly k názorům, že by pro tento typ pomníku – navržený k připomínání vítězství jedněch a porážky druhých – bylo nejlépe nechat ho zchátrat. Komise se však usnesla, že s ohledem na utrpení a krev, které stály u jeho zrodu a na památku těch, kteří jsou v pomníku pohřbeni, ho nelze nechat zničit. Proto navrhuje učinit z Valle de los Caídos místo smíření všech Španělů, protože každá oběť byla obětí nezávisle na tom, ke kterému táboru náležela. Dalším z doporučení komise bylo zahájit vyšetřování o osobách v pomníku pohřbených, postavení identifikovaných a neznámých na stejnou úroveň a vypracování databáze, která by Španělům umožnila zjistit, zda jsou ve Valle de los Caídos pohřbeni jejich blízcí a jaké byly okolnosti jejich smrti, přemístění a pohřbení.¹⁰³

Jedním z doporučení, ačkoli se třemi hlasy proti, bylo vyjmout z Valle de los Caídos Frankovy ostatky. *„Komise se domnívá, že pokud má komplex Valle de los Caídos nabyt nového významu tím, že mu bude odňata jakákoli ideologická nebo politická konotace a bude věnována pozornost pouze morální míře paměti, bude to možné pouze za předpokladu, že pohřbívání bude vyhrazeno jen pro ostatky obětí občanské války, tak jak bylo původně zamýšleno. Proto tato Komise doporučuje, aby byly ostatky generála Francisca Franka přemístěny na místo, které určí rodina, nebo na jiné vhodné důstojné místo. Za tím účelem by měla vláda nalézt shodu a vyjednat s církví příslušnou*

¹⁰² Informe de la Comisión de Expertos para el Futuro del Valle de los Caídos. 2011 Dostupné z: <http://www.memoriahistorica.gob.es/NR/rdonlyres/0F532FC5-FE23-4B8D-AA3A-06ED4BFAFC49/184261/InformeComisinExpertosValleCados.pdf> staženo 10. 3.2015.

¹⁰³ Tamtéž.

autorizaci“. ¹⁰⁴ Proti přemístění Frankových ostatků se postavila zejména *Fundación Nacional Francisco Franco* a *Asociación para la defensa del Valle de los Caídos*. Debata, kterou možné přemístění Frankova těla způsobilo, zastínila všechna ostatní doporučení zprávy vydané komisí. Vládu socialisty Josého Luise Rodrígueza Zapatera navíc vystřídala pravicová vláda Mariano Rajoye, která na všechna doporučení reagovala mlčením. ¹⁰⁵

I po 75 letech je Valle de los Caídos pro mnohé stále symbolem frankismu. Otázka je, jestli je možné změnit význam, který převládal po desetiletí. Španělsko je i nadále rozděleno na dva tábory a Valle de los Caídos je namísto pomníku obětí občanské války pomníkem jediného muže – Francisca Franka.

¹⁰⁴ Tamtéž. „La comisión entiende que el objetivo de resignificar el conjunto del Valle de los Caídos, despojándolo de cualquier connotación ideológica y política, y atendiendo únicamente a la dimensión moral de la memoria, sólo será posible si los enterramientos se reservan únicamente, como estaba previsto, para los restos de las víctimas y los muertos de la Guerra Civil. Por ello, esta Comisión recomienda que los restos del general Francisco Franco sean trasladados al lugar que designe la familia o, en su caso, al lugar que sea considerado digno y más adecuado. A tal efecto el Gobierno debet buscar los más amplios acuerdos parlamentarios y habrá de negociar con la Iglesia la fortuna autorización“.

¹⁰⁵ <http://www.taringa.net/posts/noticias/13327396/Polemica-por-el-traslado-de-los-restos-de-Francisco-Franco.html> staženo 30. 4. 2015; http://www.eldiario.es/sociedad/Franco-salir-Valle-Caidos-despues_0_260724563.html staženo 30. 4. 2015.

6 Zákon o historické paměti

Dne 27. 12. 2007 učinilo Španělsko první pokus o uzavření dlouhého temného období své minulosti - vstoupil v platnost *Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura*, známý jako Zákon o historické paměti. Tento zákon vznikl z podnětu PSOE, která roku 2004 schválila Královský dekret, jímž byla vytvořena Meziministerská komise pro studování situace obětí občanské války a frankismu. Úkolem této komise bylo vypracovat zprávu o dosavadní činnosti, která byla realizována ve prospěch obětí a zprávu o stavu archivů, ve kterých se nacházejí příslušné dokumenty vztahující se k obětem. Na základě těchto zpráv vláda 28. července 2006 předložila návrh Zákona o historické paměti.¹⁰⁶

Projekt tohoto zákona byl však od počátku předmětem nesčetných polemik. Ti, co stáli v opozici, argumentovali nejčastěji tím, že zákon otevírá staré rány a prohlubuje propast mezi Španěly. S tímto názorem se ztotožňovala především politická pravice v čele s Lidovou stranou (Partido Popular) a církevní kruhy. „*Neslouží absolutně k ničemu, je třeba se dívat do budoucna, nikoli do minulosti*“¹⁰⁷, uvedl lídr PP Mariano Rajoy. Tím však kritiky projektu nekončily. Do opozice se postavily i parlamentní skupiny Esquerra Republicana de Catalunya a Izquierda Verde, které projekt původně podporovaly. Totéž stanovisko zaujaly i organizace, které zastupovaly oběti a jejich rodinné příslušníky – Foro por la Memoria a Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica a některé organizace na ochranu lidských práv jako Amnesty International, Human Rights Watch, Equipo Nizkor a Jueces para la Democracia. Podle těchto kritiků zákon postrádal výslovné prohlášení o neplatnosti všech procesů a rozsudků frankistických soudů, které byly vyneseny z politických či ideologických důvodů, a dále se v textu neobjevilo kategorické odsouzení frankismu. Všeobecná pozice levicových kritiků byla taková, že dokument jako nástroj odškodnění je naprosto nedostačující a nenaplnuje stanovený cíl.¹⁰⁸

¹⁰⁶ <http://www.memoriahistorica.gob.es/LaLey/index.htm> staženo 1. 5. 2015; José Antonio MARTÍN PALLÍN, Rafael ESCUDERO ALDAY, *Derecho y memoria histórica*, Madrid 2008, s. 13.

¹⁰⁷ Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN, Eduardo MANZANO MORENO, *Memoria histórica*, Madrid 2010, s. 15.

¹⁰⁸ José Antonio MARTÍN PALLÍN, Rafael ESCUDERO ALDAY, *Derecho y memoria histórica*, Madrid 2008, s. 14; Julio ARÓSTEGUI, *La Ley de Memoria Histórica: reparación e insatisfacción* Dostupné z: [44](http://www.mecd.gob.es/cultura-mecd/dms/mecd/cultura-mecd/areas-</p></div><div data-bbox=)

Parlamentní jednání byla od počátku komplikovaná. Izquierda Unida, Iniciativa per Catalunya Verds a Esquerra Republicana de Catalunya předložily své vlastní návrhy zákona, ale všechny tři byly odmítnuty. Ostatní parlamentní skupiny předložily částečné novely zákona. Po dlouhém vyjednávání byla 10. října 2007 podepsána dohoda mezi vládou a parlamentní skupinou Izquierda Unida – Iniciativa per Catalunya Verds. Na její návrh byly opraveny hlavní nedostatky zákona a 26. prosince 2007 tak došlo k vzájemné dohodě všech skupin, jejímž výsledkem byl Zákon 52/2007.¹⁰⁹

6. 1. Předmět zákona a jeho ustanovení

Zákon se člení na dvacet dva článků, osm doplňujících ustanovení, jednu derogační klauzulu a dvě závěrečná ustanovení. Jeho předmětem je přiznat práva těm, kteří byli během občanské války a diktatury perzekuováni z důvodů politických, ideologických, či náboženských. Zajistit obětem morální odškodnění a obnovení osobní i rodinné paměti a přijmout opatření, která by ukončila rozkol mezi obyvateli. Morální odškodnění zákon doplňuje dle článku 4 právem získat prohlášení osvobozujícího a reparačního charakteru pro všechny, kteří trpěli perzekucí nebo násilím během občanské války a frankistické diktatury. Podle článku 3 jsou prohlášeny za nezákonné všechny soudy a ostatní trestní a administrativní instituce, které byly během občanské války založeny za účelem ukládání trestů z důvodů politických, ideologických či náboženských. Stejně tak jsou prohlášeny za nelegitimní i jejich rozsudky a tresty.¹¹⁰

Články 5-9 zakládají navýšení ekonomických práv, která již španělský právní řád upravuje. Článek 5 se věnuje „*navýšení dávek přiznaných Zákonem 5/1979 z 18. září o přiznání důchodů, lékařské a farmaceutické péče a sociální péče ve prospěch vdov, dětí a ostatních rodinných příslušníků těch Španělů, kteří zemřeli v občanské válce, nebo na její následky*“.¹¹¹ Článek 6 stanoví výši sirotčího důchodu na 132, 86 Euro měsíčně; článek 7 pak upravuje oblast odškodnění pro ty, kteří utrpěli odnětí svobody

cultura/patrimonio/mc/patrimonioculturale/n-1/capitulos/08_PCE1_Ley_Reparacion.pdf staženo 15. 11. 2013; <http://www.elmundo.es/elmundo/2005/11/17/espana/1132256662.html> staženo 1. 5. 2015.

¹⁰⁹ José Antonio MARTÍN PALLÍN, Rafael ESCUDERO ALDAY, *Derecho y memoria histórica*, Madrid 2008, s. 14-16.

¹¹⁰ Ley 52/2007, BOE núm. 310. 53411; <http://www.ejournal.unam.mx/bmd/bolmex122/BMD000012214.pdf> staženo 22. 4. 2014.

¹¹¹ Ley 52/2007, BOE núm. 310. 53412. „*Mejora de las prestaciones reconocidas por la Ley 5/1979, de 18 de septiembre, de reconocimiento de pensiones, asistencia médico-farmacéutica y asistencia social a favor de las viudas, hijos y demás familiares de los españoles fallecidos como consecuencia o con ocasión de la pasada Guerra Civil*“.

v nápravných zařízeních nebo ve vojenských věznicích na tři roky tak, jak stanoví zákon 46/1977 a zároveň k 31. prosinci 1990 dovršili věk nejméně šedesát let. Jejich jednorázové odškodnění činí 6010,12 Euro za tři a více let vězení, za každé tři roky navíc pak poškozeným náleží 1202,02 Euro. Zákon zároveň stanoví odškodnění ve výši 9616,18 Euro pro pozůstalou manželku nebo manžela toho, kdo byl ve výkonu trestu odnětí svobody nižším než tři roky a během tohoto období byl odsouzen k trestu smrti a popraven a z těchto důvodů mu nebylo uznáno žádné odškodnění. Články 8 a 9 se vztahují k odvodu daně z příjmu fyzických osob z odškodnění těch, kteří utrpěli odnětím svobody tak, jak stanoví zákon 46/1977. I článek 10 stanovuje výši odškodnění a to 135 000 Euro pro ty, kteří padli za obranu demokracie v období od 1. ledna 1968 do 6. října 1977 a zároveň stanoví příjemce této dávky.¹¹²

Následující skupina článků 11-14 je věnována opatřením, která mají napomoci identifikaci a lokalizaci obětí občanské války. Ukládají orgánům veřejné správy, aby usnadnily potomkům obětí zmizelých během občanské války aktivity spojené s pátráním, identifikací a lokalizací jejich předků. Dále zákon orgánům veřejné správy stanovuje povinnost vypracovat a zpřístupnit všem zainteresovaným mapy území, na kterých se nachází hromadné hroby a zároveň povolit prozkoumání těchto lokalit a následné exhumace.¹¹³

Podle článku 15 jsou orgány veřejné správy povinny přijmout opatření k odstranění všech symbolů oslavujících občanskou válku a diktaturu. Výjimku tvoří pouze objekty architektonické a umělecké hodnoty chráněné zákonem. V souladu s předchozím se článek 16 vztahuje k největšímu z frankistických symbolů – Valle de los Caídos. Valle de los Caídos nebude nadále sloužit k oslavování občanské války a frankistické diktatury, ale k uctění památky všech padlých bez rozdílu táborů, ke kterým náleželi. Článek 18 odkazuje na Královský dekret 39/1996 z 19. ledna a přiznává právo dobrovolníkům, kteří se účastnili Interbrigád v občanské válce přijmout španělské občanství, aniž by se zřekli občanství původního. Článek 20 zřizuje Centro Documental de la Memoria Histórica, které má za úkol rozvíjet Archivo General de la Guerra Civil Española, shromažďovat prameny týkající se občanské války a diktatury, podněcovat historické bádání této etapy španělských dějin, jakož i poskytovat výzkumníkům pomoc v podobě stipendií a ocenění.¹¹⁴

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

Zdůraznit je třeba také sedmé doplňující ustanovení, které se týká možnosti získání španělského občanství: „*Osoby, jejichž otec, či matka, by byli původem Španělé, si můžou zvolit španělské občanství, pokud formalizují své prohlášení do dvou let od vstupu v platnost tohoto závěrečného ustanovení.*“¹¹⁵ Toto právo se vztahuje i na vnoučata těch, kteří z důvodu exilu pozbyli španělského občanství.

Podle José María Sauca Cano se výše uvedená práva, která zákon zaručuje, dají rozdělit do pěti okruhů: právo na morální odškodnění obětí a jejich rodinných příslušníků, právo na obnovení osobní a rodinné paměti, právo na prohlášení o nezákonnosti represí, majetková a kompenzační práva a právo vědět. Právo na morální odškodnění vyjadřuje snaha zamezit veškerému oslavování občanské války a represí během diktatury, které rozvíjí články 15 a 16 týkající se Valle de los Caídos a odstranění symbolů frankismu. Právo na obnovení paměti předpokládá možnost mít přístup k událostem a kolektivnímu vyprávění, které přispívají k formování zkušeností, jež utvářejí identitu každého jedince. Toto právo je vyjádřeno ve čtvrtém článku, který zavádí možnost obdržení prohlášení reparačního charakteru. Dále pak ve člancích týkajících se účastníků Interbrigád a uznání všech asociací obětí občanské války. Právo na prohlášení o nezákonnosti represí předpokládá politicko-právní znevážení celého represivního mechanismu povstalců a frankistické diktatury a je zakotveno ve třetím článku. Kompenzační a majetková práva přiznávají články 6-10, dále pak 18 a doplňující ustanovení 7. A konečně právo vědět je zákonem zakotveno ve dvou základních hlediscích – právo na přístup k informacím a právo znát místo posledního spočinutí svých předků. První z nich uvádí článek 22 „*je uznáno právo přístupu do archivních fondů ve veřejných archivech a právo získání vyžadovaných kopií*“.¹¹⁶ Druhé řečené pak uvádějí články 11-14 a šesté doplňující ustanovení, které apeluje na to, že je třeba prohloubit znalosti o období občanské války a politické represí.¹¹⁷

¹¹⁵ Ley 52/2007, BOE núm. 310. 53415. „*Las personas cuyo padre o madre hubiese sido originariamente español podrán optar a la nacionalidad española de origen si formalizan su declaración en el plazo de dos años desde la entrada en vigor de la presente Disposición adicional*“.

¹¹⁶ José Antonio MARTÍN PALLÍN, Rafael ESCUDERO ALDAY, *Derecho y memoria histórica*, Madrid 2008, s. 99. „*Se reconoce el derecho de acceso a los fondos documentales depositados en los archivos públicos y la obtención de las copias que se soliciten*“

¹¹⁷ José Antonio MARTÍN PALLÍN, Rafael ESCUDERO ALDAY, *Derecho y memoria histórica*, Madrid 2008, s. 90-101.

6. 2. Následné změny

V letech následujících po vstupu Zákona o historické paměti v platnost neměly oběti občanské války a frankismu mnoho co oslavovat. Díky tomu, že normativní vývoj probíhal velice pomalu, a kvůli následnému odročování práv obětí Ministerstvem financí a Nejvyšším soudem, čekali potomci obětí na odškodnění velmi dlouhou dobu. Po porážce PSOE ve všeobecných volbách roku 2011 se k moci dostalo Partido Popular. V únoru 2012 zrušila vláda Mariana Rajoye Kancelář pro oběti občanské války a diktatury, která měla koordinovat exhumace obětí a byla zřízenou roku 2008 vládou Rodríguez Zapatera. Úkony jako exhumace či identifikace obětí násilného zmizení během občanské války a následných politických represí, které by měly být vlastní státu, byly opět přeneseny na asociace a rodiny obětí. Vláda Mariana Rajoye navíc roku 2012 snížila výdaje na úkony spojené se Zákonem o historické paměti o 60% oproti předchozímu rozpočtu. Částka, která měla pokrýt financování Zákona o historické paměti se tak snížila z 6,2 milionů Euro na pouhé 2,5 milionu. Ze státních rozpočtů na roky 2013 a 2014 vypracované toutéž vládou částka věnovaná aplikaci Zákona o historické paměti úplně vymizela.¹¹⁸

Opomíjen je i článek 15 Zákona o historické paměti, který nařizuje „*odstranění emblémů, vlajek, tabulí a dalších pamětních předmětů, či zmínek, které vychvalují vojenské povstání, občanskou válku a represí během diktatury.*“¹¹⁹ Přestože od vstupu v platnost řečeného zákona uplynulo již osm let, mnoho radnic odstranění frankistických symbolů dosud nezajistilo. Z tohoto důvodu podal Eduardo Ranz, právník specializující se na lidská práva, žalobu na více než čtyřicet starostů z celého Španělska, mezi nimi například starosta Madridu, Huelvy, Zaragozy, Viga, Córdoby či Salamancy. Ranz obviňuje starosty z neposlušnosti specifikované ve článku 410 Trestního zákona. Kromě toho Ranz předložil žalobu proti některým španělským biskupstvím a arcibiskupstvím pro užívání symbolů občanské války a diktatury. Mnohé španělské kostely i nadále zdobí pomníky padlým nacionalistům s nápisy „caídos por Dios y por España“, či falangistický symbol jařma a šipek. Dalším důvodem žaloby je i skutečnost, že biskupství a arcibiskupství mají na svém území pohřbené osoby jako

¹¹⁸ Araceli MANJÓN-CABEZA OLMEDA, 2012: *Las posibilidades legales de la memoria histórica*, Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología, 2012. Dostupné z: <http://criminnet.ugr.es/recpc/14/recpc14-12.pdf> staženo 15.11.2014; http://www.larazon.es/1786-sin-dinero-para-la-memoria-historica-hlla_razon_491089#Ttt1FhfrZq23naNg staženo 23. 5. 2015.

¹¹⁹ „*la retirada de escudos, insignias, placas y otros objetos o menciones conmemorativas de exaltación de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura.*“

Francisco Franco, José Antonio Primo de Rivera nebo generál Queipo de Llano, ačkoli kanovnícké právo povoluje pohrůbvat na svém území pouze ostatky velekněží, kardinálů a biskupů. V tomto případě se však plnění Zákona o historické paměti komplikuje. Není vždy jasné, jestli je tato odpovědnost vymahatelná na radnicích, či na biskupstvích, která z pravidla před peticemi parlamentních skupin zavírají oči.¹²⁰

Zákon o historické paměti měl uspokojit všechny a mezitím neuspokojil nikoho. Rozděлил politiky, soudce, sdělovací prostředky, akademickou obec spojenou s historií a sociálními vědami i širokou veřejnost na dva tábory. Pro jedny byl zákon přehnaný, pro druhé nedostačující. V každém případě se jedná o nařízení pozdní a v jistých aspektech nekompletní, je však prezentováno ve smířlivém duchu a nikoli, jak se mnozí domnívají, v duchu revanšistickém, který má sloužit k otevření starých ran. Ty totiž nebyly zaceleny, protože je spravedlnost po celá desetiletí zacelit nenechala. Zákon tak nemůže otevřít něco, co nikdy nebylo uzavřeno. Jeden z nejčastějších argumentů odpůrců Zákona o historické paměti je tvrzení, že celé období přechodu probíhalo v duchu usmíření. Zapomínají však na to, že toto období nedokázalo spravedlivě a efektivně uzavřít rány, ke kterým bylo půl století přistupováno tak nerovně. Tento dluh vůči obětem se zákon snaží splatit o poznání rozhodněji, než to udělal přechod k demokracii, a to bez opomíjení, či falešného usmíření. Zákon je velikou výzvou a je třeba zajistit, aby byl efektivní a aby tato efektivita vykompenzovala jeho zpoždění. Na kolektivní odpovědnosti Španělů je tuto výzvu přijmout. Události roku 2012, kdy byla socialistická vláda vystřídána pravicí, která výrazně snížila výdaje na úkony spojené se Zákonem o historické paměti, však ukázaly, že i nadále existují „Dos Españas“. Ačkoli bylo kolektivní mlčení prolomeno a byl vytvořen tento velký projekt spravedlnosti, zdá se, že mu nyní nezbyvá mnoho šancí.¹²¹

¹²⁰ <http://www.20minutos.es/noticia/2442969/0/denuncias-alcaldes/santander-cabezon-san-vicente/simbologia-franquista/> staženo 23. 5. 2015; <http://www.laopiniondezamora.es/comarcas/2015/02/12/veintena-pueblos-fuera-ley/821949.html> staženo 23. 5. 2015.

¹²¹ Julio ARÓSTEGUI, *La Ley de Memoria Histórica: reparación e insatisfacción* Dostupné z: http://www.mecd.gob.es/cultura-mecd/dms/mecd/cultura-mecd/areas-cultura/patrimonio/mc/patrimonioculturale/n-1/capitulos/08_PCE1_Ley_Reparacion.pdf staženo 15. 11. 2013.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zhodnotit pozůstatky španělské občanské války a diktatury Francisca Franka v současném Španělsku. Občanská válka byla pro španělský národ nesmírně krvavou a trýznivou etapou, jejíž následky ve společnosti přetrvávají doposud. Nacionalistická čistka se dotkla nejen republikánů, ale i všech osob, které se sociálně, kulturně, či sexuálně vymykaly tradicím. Frankistická diktatura, která se z občanské války zrodila, pak vzpomínku na toto krveprolití neustále přižívovala. Vítězná strana odmítla jen pomyšlení na jakékoli usmíření, či dokonce amnestii. Válka se stala páteří diktatury a historická paměť základní zbraní frankistické propagandy. Caudillo se soustředil na to, aby rána po občanské válce zůstala otevřená a nadále tak traumatizovala obyvatelstvo. Právě strach Španělů z opakování hrůz vedl k dlouhověkosti režimu. Proces demokratické transformace, který po Frankově smrti následoval, se v rámci usmíření vyhnul jakékoli revizi frankismu. Frankovi kati tak zůstali nepotrestáni, zatímco odškodnění a uznání obětí represí se odsunulo na dobu neurčitou. Neschopnost postavit se minulosti čelem způsobila prázdnotu a znemožnila potomkům „poražených“ zacelit své rány. Zatímco padlí „za Boha a za vlast“ byli pohřbeni se všemi poctami, poražení si podle Franka důstojné pohřbení nezasloužili. Republikánské oběti byly většinou popraveny bez předchozího soudu a pohřbeny v hromadných hrobech bez jakékoli předchozí identifikace.

I po Frankově smrti představovalo téma zmizelých nadále tabu, rodiny obětí se ze strany veřejných subjektů neselekaly se žádnou podporou. Všechny náklady na vyšetřování, lokalizaci a exhumaci hrobů připadaly na vlastní iniciativu jednotlivců. Právě díky této iniciativě začaly vznikat první organizace zabývající se exhumacemi, mezi nimiž zaujímá přední místo *Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica* a *Foro por la Memoria*. První větší snaha ze strany veřejných subjektů o obnovení historické paměti byla podniknuta roku 2008, kdy soudce Baltasar Garzón otevřel kauzu proti frankistickým zločinům a povolil exhumace hromadných hrobů. V zápětí byl však shledán nekompetentním k vyšetřování případu a suspendován ze svých funkcí v Audiencia Nacional. Tento neúspěšný pokus o prolomení kolektivního mlčení je odrazem polarizace španělské společnosti, která v zemi přetrvává doposud. Část společnosti reprezentovaná politickou pravicí se staví proti exhumacím a jakékoli revizi frankismu. Argumentují nejčastěji tím, že otevření masových hrobů by

znamenal otevření starých ran a prohloubení propasti ve španělské společnosti. Politická levice je naopak otevírání hrobů nakloněna a tvrdí, že pozůstalí netouží po otevření ran, ale po zavření jedné jediné, té své. Absence těla ji totiž nikdy zahojit nenechala. Ačkoli se tito Španělé již necítí jako poražení, mají právo získat zpět svou minulost, protože tvoří součást jejich identity.

Stejný názorový rozkol se objevil i okolo tématu Valle de los Caídos. Zatímco pro jedny symbolizuje smír, pro jiné je spíše ostudou. Republikánské oběti, které byly vytaženy z hromadných hrobů a bez předchozí identifikace pohřbeni ve Valle de los Caídos již zřejmě ztratily šanci na důstojný odpočinek. Snahy jejich pozůstalých o přemístění těl se střetly odporem komunity benediktýnů, která již žádné exhumace nepovoluje. Forezní analýzy navíc ukazují, že jelikož jsou kolumbária ve velmi špatném stavu, exhumace jsou prakticky nemožné. Komise expertů pro budoucnost Valle de los Caídos vypracovala řadu doporučení, díky kterým by mělo být místo zbaveno jakékoli ideologické konotace. Po vystřídání vlády Rodrígueza Zapatera vládou Mariana Rajoye však veškerá doporučení upadla v zapomnění a Valle de los Caídos je i nadále symbolem nacionalistického vítězství.

První pokus o definitivní uzavření dlouhého a temného období španělské minulosti byl učiněn roku 2007, kdy se z podnětu vládnoucí PSOE zrodil Zákon o historické paměti. Jeho snahou je přiznat práva těm, kteří byli během občanské války a diktatury perzekuováni z důvodů politických, ideologických, či náboženských. Dále zajistit obětem morální odškodnění a obnovení osobní i rodinné paměti a přijmout opatření, která by ukončila rozkol mezi obyvateli. Ačkoli uplynulo již osm let od vstupu tohoto zákona v platnost, mnohé články se dosud nedočkaly svého naplnění. Po porážce PSOE ve všeobecných volbách se navíc k moci dostala Partido Popular, která výrazně snížila výdaje na úkony spojené s tímto zákonem. Veškeré činnosti spojené s exhumacemi hromadných hrobů byly opět přeneseny na asociace a rodiny obětí. Zákon o historické paměti byl počin, který měl uspokojit všechny, ale zatím neuspokojil nikoho. Pro jedny byl přehnaný, pro druhé nedostatečný. Snaží se však zacelit rány obětí a splatit vůči nim svůj dluh o poznání rozhodněji než celé období demokratické transformace. Události, kdy levicovou vládu vystřídala pravice Mariana Rajoye, která se snažila celý zákon uvrhnout v zapomnění, ukazují, že země je i nadále rozdělena na „Dos Españas“. Ačkoli se podařilo prolomit kolektivní mlčení a byl vytvořen tento velký projekt spravedlnosti, k usmíření národa budou Španělé muset ujít ještě dlouhou cestu.

Resumen

El objetivo de la tesis fue el de evaluar los residuos de la guerra civil española y de la dictadura de Francisco Franco en España contemporánea. La guerra civil fue para la nación española una época muy dolorosa y sangrienta, cuyas consecuencias perduran en la sociedad hasta la actualidad. La limpieza de los nacionalistas no tocó solo a los republicanos, sino también a todas las personas que se diferenciaban socialmente, culturalmente o sexualmente. La dictadura franquista que surgió de la guerra civil alimentaba el recuerdo de esta matanza constantemente. La parte vencedora rechazó solo el pensamiento a cualquier reconciliación o hasta amnistía. La guerra se convirtió en la espina dorsal de la dictadura y la memoria histórica en el arma fundamental de la propaganda franquista. El caudillo se enfocó en mantener la herida de la guerra civil abierta y traumatizar así la nación. Fue precisamente el miedo de los españoles de la repetición de los terrores de la guerra lo que llevó el régimen a su larga duración. El proceso de la transición democrática, que siguió después de la muerte de Franco, evitó en el marco de la reconciliación cualquier revisión del franquismo. Así los verdugos de Franco quedaron sin el castigo, mientras la indemnización y el reconocimiento de las víctimas del franquismo se aplazaron a un tiempo indefinido. La incapacidad de enfrentar el pasado causó vacío e impidió a los descendientes de los „vencidos“ a cicatrizar sus heridas. Mientras los „caídos por Dios y patria“ fueron enterrados en honor, los vencidos según Franco no merecieron sepultura digna. Las víctimas republicanas eran por lo general ejecutadas sin juicio previo, y enterradas en fosas comunes sin cualquier identificación.

Después de la muerte de Franco el tema de los desaparecidos seguía siendo un tabú, las familias de las víctimas no se encontraban con ningún tipo de apoyo de la parte de los sujetos públicos. Todos los costos de la investigación, localización y exhumación de las fosas cayeron en la iniciativa de los individuales. Precisamente gracias a esta iniciativa empezaron a surgir las primeras organizaciones que se ocupaban en las exhumaciones, entre ellas por ejemplo la *Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica* o el *Foro por la Memoria*. Primeros intentos de la parte de los sujetos públicos para recuperar la memoria histórica se remontan al año 2008 cuando el juez Baltasar Garzón abrió una causa contra los crímenes del franquismo y autorizó las exhumaciones de las fosas comunes. Sin embargo, fue hallado incompetente para la investigación del caso y

suspendido de sus funciones en la Audiencia Nacional. Este intento fracasado para romper el silencio colectivo es el reflejo de la polarización de la sociedad española que perdura en el país hasta la actualidad. Una parte de la sociedad representada por la derecha política se pone contra las exhumaciones y cualquier revisión del franquismo. Argumentan que la apertura de las fosas comunes significaría reabrir viejas heridas y profundizar el abismo en la sociedad española. La izquierda política está al revés en favor de la apertura de las fosas comunes y afirma que las familias no quieren abrir heridas, sino cerrar para siempre la suya. Creen que la ausencia del cuerpo no la dejó cerrar. Aunque estos españoles ya no se sienten vencidos, tienen derecho de recuperar su pasado porque forma parte de su identidad.

La misma escisión de opiniones apareció también alrededor del tema del Valle de los Caídos. Mientras para unos simboliza reconciliación para otros la vergüenza. Las víctimas republicanas, las cuales fueron sacadas de las fosas comunes y sin identificación previa fueron enterradas en el Valle de los Caídos, ya probablemente perdieron la posibilidad para el reposo digno. Los intentos de sus familias para trasladar los cuerpos se enfrentó con el desacuerdo de la comunidad benedictina, que ya no permite más exhumaciones. Además, los análisis forenses enseñan que los columbarios se encuentran en mal estado y esto hace las exhumaciones casi imposibles. La Comisión de Expertos para el Futuro del Valle de los Caídos elaboró recomendaciones para resignificar el conjunto y despojarlo de cualquier connotación ideológica. No obstante, después de que cambió el gobierno de Rodríguez Zapatero por el gobierno de Mariano Rajoy, todas las recomendaciones cayeron en el olvido y el Valle de los Caídos sigue siendo el símbolo de la victoria nacionalista.

Primer intento para cerrar definitivamente el periodo largo y oscuro de la historia española fue realizado en 2007, cuando surgió del impulso del PSOE la Ley de Memoria Histórica. Su empeño es el de reconocer derechos a favor de quienes padecieron persecución por razones políticas, ideológicas, o de creencia religiosa, durante la Guerra Civil y la Dictadura, promover su reparación moral y la recuperación de su memoria personal y familiar y adoptar las medidas para suprimir la división entre los ciudadanos. Aunque ya pasaron ocho años desde que la presente ley entró en vigor, muchos de sus artículos todavía no llegan a ser cumplidos. Además después de la derrota del PSOE en las elecciones comunales llegó al poder el Partido Popular, que redujo notablemente la partida del presupuesto destinada a la memoria histórica. La Oficina de Víctimas de la Guerra Civil y la Dictadura encargada de coordinar las

exhumaciones fue suprimida y sus funciones pasaron otra vez a las asociaciones y a las familias de las víctimas. La Ley de Memoria Histórica fue un hecho que iba a satisfacer a todos, pero entretanto no satisfizo a nadie. Para unos fue exagerado, para otros insuficiente. La Ley intenta curar las heridas de las víctimas y pagarles su deuda en un grado mucho más decisivo que lo hizo la Transición. Los acontecimientos cuando el gobierno de la izquierda fue cambiado por la derecha de Mariano Rajoy, que intentó dejar la Ley caer en el olvido, enseñan que el país sigue siendo dividido en „Dos Españas“. Aunque después de medio siglo fue roto el silencio colectivo y creado este gran proyecto de justicia, para la reconciliación de la nación los españoles tendrán que recorrer todavía un camino largo.

Seznam použité literatury

BEEVOR, Antony. Španělská občanská válka 1936-1939. Praha: BETA Dobrovský 2004.

CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio. Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938-1953). Madrid: Marcial Pons Ediciones de Historia, S. A. 2000.

DE VILALLONGA, José Luis. Hovory s Juanem Carlosem králem španělským. Praha: Český spisovatel 1995.

GARCÍA DE CORTÁZAR, Fernando. El franquismo 1939-1975. Madrid: Anaya 2009.

GONZÁLEZ DURO, Enrique. La sombra del general. Qué queda del franquismo en España. Barcelona: Debate 2006.

GRAHAM, Helen. Breve historia de la guerra civil. Barcelona: S.L.U. Espasa libros 2006.

GRACIA, Jordi a RUIZ CARNICER, Miguel Ángel. La España de Franco 1939-1975. Cultura y vida cotidiana. Madrid: Síntesis 2001.

CHALUPA, Jiří. Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku. Olomouc: Votobia 1997.

CHALUPA, Jiří. Zápisky o válce občanské. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.

MARTIN PALLÍN, José Antonio a ESCUDERO ALDAY, Rafael. Derecho y memoria histórica. Madrid: Trotta 2008.

MORADIELLOS, Enrique. La España de Franco (1939-1975). Política y sociedad. Madrid: Síntesis 2003.

PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio a MANZANO MORENO, Eduardo. Memoria histórica. Madrid: Anaya 2010.

PRESTON, Paul. Franco. Brno: BB Art 2001.

PRESTON, Paul. La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX. Barcelona: Quintento 1997.

SUEIRO, Daniel. La verdadera historia del Valle de los Caídos. Madrid: Sedmay 1977.

TUSELL, Javier. Dictadura franquista y democracia 1939-2004. Historia de España XIV. Barcelona: Crítica 2005.

UBIERTO ARTERA, Antonio, REGLÁ CAMPISTOL, Juan, JOVÉR ZAMORA, José María, SECO SERRANO, Carlos. Dějiny Španělska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1995.

Internetové zdroje

20 Minutos [online]. Un abogado suma ya más 40 alcaldes denunciados por mantener símbolos franquistas. Dostupné z www:

<<http://www.20minutos.es/noticia/2442969/0/denuncias-alcaldes/santander-cabazon-san-vicente/simbologia-franquista/>>

ABC [online]. Novena maravilla: El Valle de los Caídos. Dostupné z www:

<<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1957/07/21/031.html>>

Boletín Oficial de las Cortes Generales [online]. Congreso de los Diputados. VII Legislatura, 29 de noviembre de 2002, Serie D, núm. 448. Dostupné z www:

<http://www.congreso.es/public_oficiales/L7/CONG/BOCG/D/D_448.PDF>

Boletín Oficial del Estado [online]. LEY 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE núm. 310. Dostupné z www:

<<http://www.boe.es/boe/dias/2007/12/27/pdfs/A53410-53416.pdf>>

Criminet [online]. MANJÓN-CABEZA OLMEDA, Araceli. 2012: Las posibilidades legales de la memoria histórica. Revista electrónica de Ciencia Penal y Criminología. 2012. Dostupné z www:

<<http://criminet.ugr.es/recpc/14/recpc14-12.pdf>>

Dumas [online]. RANDO, Virginie. Memoria y silencio en la Transición a partir de la Ley de Amnistía de 1977. Literature. 2013. Dostupné z www:

<<http://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-00926189/document>>

El Diario [online]. „Franco va a salir del Valle de los Caídos antes o después“. Dostupné z www:

<http://www.eldiario.es/sociedad/Franco-salir-Valle-Caidos-despues_0_260724563.html>

El Mundo [online]. En busca de la memoria histórica. Dostupné z www:

<<http://www.elmundo.es/elmundo/2005/11/17/espana/1132256662.html>>

El Mundo [online]. Garzón recibe el apoyo de juristas internacionales la víspera del nuevo juicio. Dostupné z www:

<<http://www.elmundo.es/elmundo/2012/01/23/espana/1327323147.html>>

El País [online]. La causa contra Garzón por investigar los crímenes del franquismo. Dostupné z www:

<http://elpais.com/elpais/2010/03/25/actualidad/1269508638_850215.html>

El País [online]. Cronología: Garzón y la causa por los crímenes del franquismo. Dostupné z www:

<http://elpais.com/elpais/2010/04/07/actualidad/1270628220_850215.html>

El País [online]. „¡España al revés: corruptos y fascistas juzgan al juez!“. Dostupné z www:

<http://elpais.com/elpais/2010/04/08/actualidad/1270714618_850215.html>

Gobierno de España [online]. Informe de la Comisión de Expertos para el Futuro del Valle de los Caídos. Dostupné z www:

<<http://www.memoriahistorica.gob.es/NR/rdonlyres/0F532FC5-FE23-4B8D-AA3A-06ED4BFAFC49/184261/InformeComisinExpertosValleCados.pdf>>

Gobierno de España [online]. Informe general de la Comisión Interministerial para el estudio de la situación de las víctimas de la guerra civil y del franquismo. Dostupné z www:

<<http://www.memoriahistorica.gob.es/NR/rdonlyres/1EFDEBCA-3CD0-4A97-8688-6D6F68A5D6C9/0/InformeVictimas.pdf>>

Gobierno de España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte [online]. ARÓSTEGUI, Julio. La Ley de Memoria Histórica: reparación e insatisfacción. Dostupné z www:

<http://www.mecd.gob.es/cultura-mecd/dms/mecd/cultura-mecd/areas-cultura/patrimonio/mc/patrimonioculturale/n-1/capitulos/08_PCE1_Ley_Reparacion.pdf>

Hispania Nova [online]. FERRÁNDIZ MARTÍN, Francisco. Exhumaciones y políticas de la memoria en la España contemporánea. Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea. 2007. č. 7. Dostupné z www:

< <http://hispanianova.rediris.es/7/dossier/07d003.pdf>>

Hispania Nova [online]. SOLÉ I BARJAU, Queralt. Inhumados en el Valle de los Caídos. Los primeros traslados desde la provincia de Madrid. Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea. 2009. č. 9. Dostupné z www:

<<http://hispanianova.rediris.es/9/articulos/9a009.pdf>>

Historia actual online [online]. YESTE, Elena. La transición española. Reconciliación nacional a cambio de desmemoria: el olvido público de la guerra civil. Historia actual online. 2010. č. 21. Dostupné z www:

< <http://www.historia-actual.org/Publicaciones/index.php/haol/article/view/408/326>>

La guerra civil española [online]. Dostupné z www:

< <http://www.guerracivil1936.galeon.com/>>

La Opinión [online]. Una veintena de pueblos fuera de la ley de Memoria histórica. Dostupné z www:

<<http://www.laopiniondezamora.es/comarcas/2015/02/12/veintena-pueblos-fuera-ley/821949.html>>

La razón [online]. La Fiscalía rechaza las acusaciones de Garzón contra el juez Valera. Dostupné z www:

<http://www.larazon.es/historico/2919-la-fiscalia-rechaza-las-acusaciones-de-garzon-contr-el-juez-varela-ULLA_RAZON_258690#.Ttt15ijqiF7pRv3>

Público [online]. „Mi padre está en la caja 198, en la cripta derecha“. Dostupné z www:

<<http://www.publico.es/espana/mi-padre-caja-198-cripta.html>>

RTVE [online]. El Valle de los Caídos, un desafío pendiente. Dostupné z www:

<<http://www.rtve.es/alacarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-valle-caidos-desafio-pendiente-11-04-15/3083864/>>

Taringa! [online]. Polémica por el traslado de los restos de Francisco Franco. Dostupné z www:

<<http://www.taringa.net/posts/noticias/13327396/Polemica-por-el-traslado-de-los-restos-de-Francisco-Franco.html>>

The New York Times [online]. Spaniards at last Confront the Ghost of Franco. Dostupné z www:

<<http://www.nytimes.com/2002/11/11/world/spaniards-at-last-confront-the-ghost-of-franco.html>>

Přílohy

1. Situace na španělských frontách na začátku srpna 1936 (s. 10). Přejato z www:

<http://www.guerracivil1936.galeon.com/alzamiento.htm> (staženo 21. 7. 2015)

Situación de los frentes a principios de agosto de 1936

2. **Mapa hromadných hrobů (s. 35).** Přejato z www:

https://es.wikipedia.org/wiki/Ley_de_Memoria_Hist%C3%B3rica_de_Espa%C3%B1a#/media/File:Mapadefosas-mjusticia-es.jpg (staženo 22. 7. 2015)

